

Ahmet Vâsıf Efendi

Hekîm-nâme

(İnceleme-Metin-Dil içi çeviri-Tıpkıbasım)

Hazırlayan
Ferhat MUSLUOĞLU

Ahmed Vâsıf Efendi

Hekîm-nâme

[İnceleme – Metin - Dil içi çeviri – Tıpkıbasım]

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat MUSLUOĞLU

Editör: Doç. Dr. Bekir Belenkuyu

ISBN: 978-625-5850-09-6

PA Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika no: xxxxx

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Matbaa: Meydan / 99 Baskı

Sertifika No: 76711

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığında alınan bandrol ve ISBN ile
satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Haziran 2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	9
Ahmed Vâsıf Efendi'nin Hayatı.....	18
Ahmed Vâsıf Efendi'nin Eserleri.....	28
Hekîm-nâme'nin Nüshaları	36
Nüshaların Tarihleri ve Orijinal Metin	39
Yapı ve Muhteva	42
Dil ve Üslup	48
HEKÎM-NÂME (Tenkitli metin - Dil içi çeviri).....	57
KAYNAKÇA.....	96
HEKÎM-NÂME (Tıpkıbasım)	101

ÖNSÖZ

Kelâmın en güzeline sığınarak ve gönüllere hikmet fısıldayan sözlerin sahibine hamd ederek söze başlamak isterim.

İnsanın asıl cevheri, anlam arayışında gizlidir. Bu arayış, en berrak ifadesini edebiyat sayesinde bulur. Edebiyat, hayatın görünmeyen yüzünü, kalbin derinliklerinde saklı duran duyguları, aklın erişemediği sırları kelimelerle görünür kılar. Bir metin, insanın kendi içinde keşfe çıkmasına vesile olur; gönülde saklı hakikatleri açığa çıkarır. Ruhun inceliklerini, acılarını, sevinçlerini, özlemlerini en saf haliyle dile getirerek insanı hem kendisine hem de diğer varlıklara yaklaştırır. Bu yönüyle edebiyat, sadece bir sanat değil, aynı zamanda daha derin, daha bilinçli ve daha güzel bir hayat yaşamının anahtarıdır.

Her ne kadar şiir, edebiyatın en latif ve etkileyici şekli olarak kabul edilse de, düzyazı yani mensur anlatım da özellikle hikmetli sözlerin, felsefî öğütlerin ve içtimâî nasihatlerin aktarımında asırlardır başat bir rol üstlenmiştir. Mensur edebiyat, sadece bir anlatı biçimi değil; aklın, tecrübenin ve hayat bilgisinin kelimelerle yoğrulmuş şeklidir. Kelâmın Arapça ve Farsça terkiplerle, sanatlı söyleyiş imkânlarıyla zenginleştirilmesi, bu türün estetik kıymetini artırırken; aynı zamanda okuyucunun

zihninde ifadenin farklı imkanlarıyla yavaş yavaş açılan bir hikmet kapısı işlevi görür.

Özellikle Osmanlı sahasında nasihatnâme ve hikmetnâme gibi türlerle öne çıkan mensur metinler; padişahlara, devlet adamlarına, ilim talebelerine rehberlik etmiş, bir nevi zamanın sesi ve vicdanı olmuştur. Bu yönüyle mensur edebiyat, sadece kelimelerin değil, bir çağın düşünce ikliminin taşıyıcısıdır. Sabır, akıl, adalet, irade gibi kavramlar etrafında örülen bu metinler, bireyin davranışlarında sükûnet, düşüncesinde derinlik, yaşamında ise denge kurmasına katkı sunar. Böylece edebi bir metin, estetik amacı bir yana, insanın kendi varlığı üzerine düşünmesine de vesile olur.

Bu geleneğin dikkate değer örneklerinden biri de Ahmed Vâsîf Efendi'nin tercüme ettiği *Hekîm-nâme* adlı eserdir. *Hekîm-nâme*, hikmetli bir kıssa çerçevesinde sabır ve teenni erdemlerini işler. Hikâyede, Melik'in kızı olan güzel bir prensese gönlünü kaptıran fakir bir Hekîm yer alır. Bu aşk karşılıksızdır ve Hekîmin iç dünyasını altüst eder. Onu ölüm döşegine kadar sürükleyen bu hal, annesinin sabır ve akla dair verdiği hikmetli öğütlerle bir kırılma yaşar. Annesi, bazı şeylerin hayalen imkânsız görünse de sabır ve teenni ile mümkün olabileceğini hatırlatır. Hekîm, dünyevî arzularla değil, içsel direnişle yol alır; saray ve servet tekliflerini reddeder. Sonunda sabırla ve hikmetle, dünyevi tutkularını aşar ve muradını

elde eder. Aşk, bu kıssada nefsin bir sınavı; sabır ve akıl ise bu sınavın zafer anahtarıdır.

Hekîm-nâme, dili ve üslubuyla klasik süslü nesir anlayışının güçlü örneklerinden biridir. Arapça ve Farsça terkiplerle örülmüş, ahenkli secilerle bezeli bu mensur metin; okuyucuyu hem estetikle buluşturur hem de anlamı sindirerek düşünmeye sevk eder. Ağdalı dili, yalnızca gösteriş için değil; anlamın zihne yerleşmesini sağlayan bir taşıyıcı unsur olarak işlev görür. Metnin bu özelliği, onu yalnızca bir nasihat metni değil, aynı zamanda sanatkârane bir edebî metin hâline getirir. Süslü nesrin bu örneğinde, şekil ve muhteva birbiriyle dengeli bir bütünlük kurar.

Eserin mütercimi, 18. yüzyılda yaşamış olan Ahmed Vâsîf Efendi, yalnızca bir tarihçi değil, aynı zamanda güçlü bir mütefekkir ve devlet adamıdır. Osmanlı'nın resmî vakanüvisi, sefir ve reisülküttabı olarak görev yapmış; kalemiyle yaşadığı devrin siyasî, ilmî ve fikrî atmosferine yön vermiştir. *Hekîm-nâme*'yi, *Dürri'l-Meknûn fî Fülki'l-Meşhûn* adlı bir eserde yer alan kıssaya dayandırarak tercüme eden Vâsîf Efendi, bunu kuru bir aktarım olarak görmemiş; metne kendi fikrî derinliğini de katmıştır. Zira Osmanlı tercüme geleneğinde telif ile tercüme arasındaki sınırlar çoğu zaman belirgin değildir. Bu bağlamda, Vâsîf Efendi'nin çalışması bir tercümeden fazlası olarak değerlendirilebilir. Nitekim eserin hemen başına eklediği mukaddimede sabır, akıl ve teenni kavramları üzerine

felsefî bir değerlendirme yapar; sabrın aklın özü, teenni ve ihtiyatın ise hikmetli hakeret etmenin temeli olduğunu vurgular. Bu mukaddime, okuyucunun zihnini metne hazırlayan bir ön söz mahiyetindedir.

Bu çalışma ile *Hekîm-nâme*'yi tenkitli metin, günümüz Türkçesi ve tıpkıbasım biçiminde bir araya getirerek hem ilmî hem de edebî bir çerçevede okuyucuya sunmayı amaçladık. İçerik ve üslup çözümlemeleriyle Osmanlı edebiyatı içindeki yerini belirlemeye gayret ettik. Böylece bu kıymetli eserin, günümüz okuyucusunun zihninde de bir karşılık bulmasını arzuladık. *Hekîm-nâme* gibi bir metne hizmet edebilmiş olmanın memnuniyetini taşıırken, bu yolda bu eserin ortaya çıkmasına vesile olan kıymetli ilim insanı Doç. Dr. İsa Akpınar'a ve müdakkik nazarlarını ve kıymetli vakitlerini ayırıp tashihlerini sunan değerli dostlarım Doç. Dr. Muzaffer Kılıç ve Doç. Dr. Bekir Belenkuyu'ya; kıymetli yol arkadaşlığı için sevgili eşim Öznur Musluoğlu'ya samimi teşekkürlerimi sunarım.

Hâzâ min fadli Rabbi ve ileyhi'l-masîr.

Ferhat MUSLUOĞLU

Granada 2025

GİRİŞ

Türk edebiyatında yazılı mensur hikâyeye geleneğinin izleri, İslamiyet'ten önceki Uygur dönemine kadar uzanmaktadır.¹ Bu dönemde, özellikle Budist kültür etkisiyle Toharca, Çince ve Sanskritçe gibi dillerden yapılan tercümeler dikkat çeker. *Prens Kaylanamkara* ve *Papamkara*², *Çaştani Bey*³, *Maitrisimit*⁴ *Şehzade ile Aç Pars*, *Dantipali* hikâyeleri Uygur hikâyeciliğinin, dolayısıyla Türkçenin ilk örnekleri arasında yer alır.⁵

Klasik Türk hikâyeleri yapı, konu, kahraman ve kaynak bakımından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır.⁶ En yaygın sınıflama biçimi ise kaynak esasına dayalı olup

¹ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu (1985), *Divan Edebiyatında Hikâye*, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara, s.19.

² Hüseyin Namık Orkun (2023), *Türk Efsaneleri Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası*, (Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Necati Demir,), Altınordu Yayınları, Ankara.

³ Doğan Kaya (2002), “Çaştani Bey Hikayesi”, *Halkbilim Araştırmaları*, İstanbul, Kitabevi yayınları, s. 681-683.

⁴ Osman Fikri Sertkaya (1986). *Maitrisimit Nom Bitig, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 30-31(1982-1983), 253-271.

⁵ Hasan KAVRUK (2019). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara, 3. baskı, s.5.

⁶ Bakınız: Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu (1985). A.g.e. s. 19; Âgâh Sırı Levend, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *TDAY Belleten*, 1967 (1968), s. 72.

hikâyeleri tercüme, telif ve adaptasyon hikayeler olarak üç başlık altında ele almak şeklindedir.¹

Tercüme hikâyeler, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra özellikle Fars ve Arap edebiyatından yapılan çevirilere dayanmaktadır. Bu eserler ya aslına bağlı kalarak ya içerikte değişiklikler yapılarak ya da yalnızca muhteva esas alınarak yeniden şekillendirilmiş ve Türk-İslâm kültürüne uyarlanmıştır. Bu alandaki ilk ve en etkili örneklerden biri, hayvan hikâyeleri çerçevesinde kurgulanan *Kelîle ve Dimne* çevirileridir.² Aynı türde bir diğer önemli eser olan *Merzübânnâme*, Sadreddin Şeyhoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.³ Bunun yanında *Bahtiyârname*, *Tûtînâme* ve *Gülistân* gibi eserler de klasik Türk hikâyeciliğinde çerçeve yapının gelişmesine katkıda bulunmuştur. *Binbir Gece Masalları* (*Elf Leyle ve Leyle*), *Mikdâd u Miyâse* ve *el-Ferec ba 'de's-şidde* isimli hikayeler de Arap edebiyatından yapılan çevirileriyle öne çıkan tercüme hikaye örnekleridir.⁴

İslâmî kültür dairesinde şekillenen Türk edebiyatında, çeviri eserlerin yanı sıra özgün duygu ve düşüncelerin ürünü olan telif hikâyeler de kaleme

alınmıştır. Bu türdeki ilk örneğin, XV. yüzyıl sonlarında yazıldığı tahmin edilen ve *Hikâye-i Dendâniyye*¹ adıyla bilinen eser olduğu kabul edilir. XVI. Yüzyılda telif hikayeler Cinânî'nin *Bedâyiü'l-âsâr*'ı ve Derviş Hasan Mehdî'nin *Kıssa-i Ebû Ali Sînâ ve Ebü'l-Hâris*'i, sosyal muhtevalarıyla dikkat çeker. XVII. yüzyılda bu tür, Veysî'nin *Hâbnâme*'si, Nergisî'nin mensur *Hamse*'si, *Evhad Çelebi Hikâyesi* ve *Hikâye-i Yahyâ Çelebi* gibi özgün konulu eserlerle gelişimini sürdürmüştür. Ayrıca, IV. Murad dönemine ait, yazarları bilinmeyen fakat İstanbul hayatını, dili ve gerçekçi vak'a örgüsünü yansıtan *Hançerli Hanım*, *Letâifnâme*, *Cevrî Çelebi Hikâyesi* gibi metinler de klasik hikâyenin bütün vasıflarını taşıyan önemli telif örnekleri arasında yer alır.²

Adapte hikâyeler, klasik Türk edebiyatında özellikle Arap ve Fars kaynaklı metinlerin kısaltma, ekleme ya da içerik değişiklikleriyle yeniden kurgulanması sonucunda ortaya çıkan eserlerdir. Bu türde, bazen sadece muhteva korunarak anlatı tamamen yerli unsurlarla yeniden şekillendirilmiştir. *Şeyh-i San'an Kıssası*, *Kırk Vezir Hikâyeleri* ve Lâmiî Çelebi'nin *İbretnümâ*'sı bu anlayışla oluşturulan önemli örneklerdendir. Ayrıca, *Hikâye-i Hoca Said*, *Hikâye-i Tûtî*, *Mekr-i Vezir* gibi metinler de bu bağlamda değerlendirilir. Özellikle *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, klasik

¹ Hasan Kavruk, İskender Pala (1998), "Hikâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C.17, s. 491 - 493.

² Adnan Karaismailoğlu (2022). "Kelîle ve Dimne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s. 210-212.

³ Rıza Kurtuluş (2004), "Merzübânnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C.29, s.257-258.

⁴ Hasan KAVRUK (2019), *A.g.e.*, s.50-67.

¹ Bu hikaye, "Dendân Latîfesi, Hikâye-i Anabacı olarak da bilinmektedir. Eserin metni için bakınız: Hasan KAVRUK (2019), *A.g.e.* s.171.

² Hasan Kavruk, İskender Pala (1998), "Hikâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C.17, s. 491 - 493.

anlatı geleneğinden modern hikâyeciliğe geçiş sürecinde bir eşik olarak kabul edilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.¹

Eski Türk edebiyatında hikâye terimi genellikle “bir olayın anlatımı” kastıyla kullanılmıştır. İster manzum ister mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, lâtife, destan, menkıbe vb. tahkiye esasına dayanan her türlü anlatı hikâye adıyla anılmıştır.² Bu metnin sanatlı şekilde yazılması “inşâ” terimiyle karşılanmıştır.³

Klasik Türk edebiyatında mensur hikâyeler genellikle okuyucuya bilgi vermek, onu dinî ve ahlâkî yönden eğitmek, doğruya ve iyiye yönlendirmek gibi didaktik amaçlarla kaleme alınmıştır. Hikâyeler genellikle “kıssadan hisse” anlayışıyla yapılandırılmış, çoğu zaman bu hisse doğrudan yazar tarafından metnin başında ya da sonunda belirtilmiştir. Hikâye, şiir gibi bir sanat nesnesi olarak değil, okuyucuya mesaj ulaştırmak için kullanılan bir anlatı aracı olarak değerlendirilmiştir. Ele alınan konular arasında din, tasavvuf, ahlâk, aşk ve kahramanlık başta gelmekle birlikte, sosyal hayatı ve günlük yaşamı yansıtan realist örnekler de mevcuttur.⁴ Kimi hikâyelerde olağanüstü olaylar, masal unsurları ve yersiz tesadüfler ön

plandayken; kimilerinde ise sıradan insanların gündelik yaşantılarına yer verilmiş, karakterler bütünüyle iyi veya bütünüyle kötü olarak sunulmuştur.

Bu hikâyelerin büyük bölümü mensur olmakla birlikte, metinlerde yer yer aruz vezniyle yazılmış manzum parçalara da rastlanır. Genellikle his ve duyguların dile getirildiği bu şiirler, olay örgüsünün akışını değiştirmeyen, çıkarıldığında yapıyı zedelemeyen unsurlar olarak metne dâhil edilmiştir. Dil ve üslup açısından mensur hikâyeler üç ana grupta değerlendirilebilir: Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü, süslü nesirle kaleme alınanlar; sanatlı ancak anlaşılır bir üslupla yazılmış olanlar ve herkesin anlayabileceği sadelikte yazılmış hikâyeler.¹ Ancak eğitici amaç gözetildiği için çoğu mensur hikâye, sade ve açık bir dille yazılmıştır. Böylelikle metinlerin geniş halk kesimleri tarafından da anlaşılması hedeflenmiştir.

Osmanlı’nın resmî tarihçisi, sefiri ve reisülküttabı olarak 18. yüzyılda önemli görevler üstlenmiş bir devlet ve kalem adamı olan Ahmed Vâsıf Efendi’nin [ö. 1806] elinden çıkan *Hekîm-nâme*, mensur hikaye türünün dikkate değer örneklerinden biridir. Vâsıf Efendi bu eserini, *Dürrü’l-Meknûn fî Fülki’l-Meşhûn* adlı bir kitapta yer alan kıssaya dayanarak tercüme etmiştir.

¹ Hasan Kavruk, İskender Pala (1998). *A.g.e.*, s. 492.

² Hasan KAVRUK (2019). *A.g.e.* s.7. Ayrıca hikaye türünden bir eserin “destan, efsane, kıssa, latife, nevâdir, tarih vb.” isimlerle anıldığı görülmektedir.

³ Mehmed Salahi (2023). “İnşâ” *Kâmûs-ı Osmânî*, Haz. Kudret Ayşe Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁴ Hasan KAVRUK (2019). *A.g.e.*, s. 9.

¹ Mustafa İsmet Uzun (2007). “Nesir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, s. 9-11.

Hekîm-nâme adlı mensur hikâye, genel hatlarıyla Klasik Türk edebiyatı hikâyeciliğinin temel özelliklerini yansıtmakla birlikte, özellikle karakter kurgusu açısından bu geleneğin dışına çıkar. Klasik hikâyelerde sıkça görülen "tam iyi" ya da "tam kötü" şeklindeki keskin karşıtlıklar yerine, *Hekîm-nâme*'de karakterler daha karmaşık ve çok yönlü bir yapı arz eder. Bu özelliğiyle eser, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda yaygın olan idealize edilmiş kahraman anlayışının ötesine geçerek, daha gerçekçi bir karakter inşasına yönelir.¹

Hekîm-nâme, klasik Osmanlı nesrinin süslü anlatım geleneğini devam ettiren bir metindir. Arapça ve Farsça terkiplerin yoğun biçimde kullanıldığı, ahenkli secilerle bezenmiş mensur yapı, eseri yalnızca didaktik değil, aynı zamanda estetik bir metin hâline getirir. Bu zarif dil, hikmetli sözlerin etkisini artırırken metne sanatkârane bir nitelik de kazandırır. Vâsıf Efendi, hikâyeyi sadece tercüme etmekle yetinmemiş; eserin başına yerleştirdiği mukaddime ile metnin anlam dünyasını şekillendiren temel kavramları (sabır, akıl ve teenni) felsefi bir zeminde değerlendirmiştir. Bu giriş kısmı, metne teorik bir çerçeve sunmanın yanında okuyucunun zihnini ve kalbini anlatıya hazırlama işlevi görmektedir.

Hekîm-nâme adıyla anılan bir başka eser, 18.-19. asırlarda yaşadığı tahmin edilen Sivaslı Edîb'in *Hekîm-*

nâme'sidir.¹ Ancak bu eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir halk anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. İsim dışında muhteva olarak Ahmed Vâsıf Efendi'nin *Hekîm-nâme*'si ile benzerlik göstermez. Bu bakımdan kahraman üzerinden isimlendirme yapılarak tercüme edilmiş bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Hekîm-nâme, şekil bakımından manzum ve mensur unsurların bir arada bulunduğu; kaynak yönüyle ise yabancı menşeli tercüme bir eserdir.² Kişisel erdemlerin kişinin hayatına olumlu sonuçlarını Hekîm karakteri üzerinden anlatmakta; ayrıca hükümdarların devlet yönetiminde uyması gereken esasları da tahkiye üslubuyla sunmaktadır. Bu yönleriyle, konularına göre yapılacak bir tasnifte *Hekîm-nâme*, içinde siyaset-nâme unsurları barındıran bir nasihatnâme olarak değerlendirilebilir.

Nasihat içerikli eserler, muhatapları farklılaştıkça çeşitli isimlerle anılsa da bu türdeki metinlerin çoğunda sunulan öğütler çok yönlü ve evrensel nitelikler taşımaktadır. Ancak Ahmed Vâsıf Efendi'nin *Hekîm-*

¹ Muzaffer Kılıç, "Sivas Folkloruna Dair Manzum Bir Halk Fıkrası: Sivaslı Edîb'in Hekîmnâme'si", *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11/32, s. 43-60

² Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Eski Türk edebiyatı hikayelerini şekillerine göre üçe (manzum, mensur, karışık) ve kaynaklarına göre ikiye (yerli ve yabancı kaynaklı hikayeler) ayırmaktadır. Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu (1985), "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara, s.19-20; *Hekîm-nâme*, *Dürrü'l-Meknûn fî Fülki'l-Meşhûn* isimli bir kitaptan yapılmış bir tercümedir. Ancak nüshalarda farklı isimlerle kaydedilen bu kitabın tespiti mümkün olmamıştır.

¹ Bu bahis "muhteva" başlığının altında daha detaylı olarak sunulmuştur.

nâme'si, bu külliyat içinde sabrı ve teenniye birlikte merkeze alması bakımından dikkate değer bir farklılık gösterir. Eserin muhtevasında sabır ve teenni bir arada ele alınır. Hikayenin anafikrinde, bu iki hasletin toplumsal ilişkilerde düzeni, yönetimde istikrarı sağlayacağı ve bireyin arzularına ulaşmasında belirleyici olacağı vurgulanır. *Hekîm-nâme* didaktik bir eserdir ve yazılış amacı mütercimmin mukaddimesinde de belirttiği üzere hikayenin mesajı “Sabırla ve düşünerek hareket edildiğinde imkansız görünen şeylere kavuşmanın mümkün olacağı” şeklinde özetlenebilir. Zira insan tabiatı gereği acelecidir ve bu nedenle çoğu zaman sabır gibi zorlayıcı bir erdemin ihmali sebebiyle başarabileceği pek çok şeyden mahrum kalmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın aceleci yaratılışına ve sabrın kişiyi muradına erdirtireceğine dair çok sayıda ayet yer almaktadır.¹ Hadis-i şeriflerde de sabır ve teenni, müminin ahlâkî vasıfları arasında zikredilmektedir.² Bu

¹ “İnsan çok aceleci (tez canlı) yaratılmıştır. Size yakında ayetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin.” (Enbiyâ 21/37); “Eğer Allah, insanlara onların hemen hayra kavuşmayı istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onların ecellerine hükmolunurdu...” (Yunus 10/11); “Ey Muhammed! O halde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme...” (Ahkaf 46/35).

² “...Namaz (kılan için) nûrdur, zekât (veren için) bir delildir, sabır (sabreden için) ışıktır...” İbn Mâce, Sünen, Taharet 5, Müslim, Sahîh, Taharet 534/115.; “Güzel görünüş, teenni (ile hareket etmek) ve (tüm işlerde) orta yolu tutmak, nübevvetin yirmi dört cüzünden biridir.” Tirmizî, Sünen, Birr ve’s-sıla 66, 4/366.; “Ahirette karşılığı olanlar dışında her işte teenniye elden

bağlamda, Kur’ân ve hadisler, Türk-İslam edebiyatının temel referans kaynakları olarak bu tür ahlâkî ve didaktik eserlerde yönlendirici bir konuma sahiptir. Yazarlar, kaleme aldıkları eserlerde daima Hakk’ın emirlerini ve dinî öğretinin esaslarını göz önünde bulundurmuşlardır.

Bu bağlamda, yoksul bir hekîmin sabır, teenni, akıl ve azimle saltanata erişmesini konu edinen bu mensur hikâye, bireysel irade terbiyesinin ancak bu hasletlerle mümkün olabileceğini göstermek amacı taşır. Bu tür anlatılar, yapı ve işlev açısından nasihatnâme ve siyasetnâme türü eserler kapsamında değerlendirilmelidir. Türk-İslam edebiyatının birçok örneğinde, özellikle nasihatnâmelerde sabır, akıl ve teenni kavramları ya doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alınmıştır. Bu çerçevede Yûnus Emre’nin *Risâletü’n-Nushiyye*’si¹, Behiştî’nin *Heşt Behişt*’i², Nâbî’nin *Hayriyye*’si³, Sâdî-i Şîrâzî’nin *Nasîhatü’l-Mülûk*’u⁴, Kınalızâde Ali

bırakmayınız.” Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb 10, 11; “Sende Allâh’ın sevdiği iki özellik vardır: Yumuşak huyluluk (hilim) ve teenni.” Müslim, İmân, 25.

¹ Yûnus Emre, *Nasihatler Kitabı Risâletü’n-Nushiyye*, Haz. Ziya Avşar, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Ajansı, Ankara 2013, s. 81-88.

² Emine Yeniterzi, *Behiştî’nin Heşt Behişt Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap, Ankara 2018.

³ Nâbî, *Hayriyye*, Haz. Mahmut Kaplan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap, Ankara 2019.

⁴ Sa’dî-i Şîrâzî (2016). *Hükümdara Öğütler Nasihatü’l-Mülûk: Şeyh Sa’dî’nin Abaka Han’a Yazdığı Nasihat-nâme: Takrîrât-ı Selâse*, Haz. Turgay Şafak, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.

Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî'si*¹, Vusûlî Mehmed Çelebi'nin *Nesâyih-i Cündiyye'si*², Emîrî'nin *Râz-nâme'si*³, Vâhidî'nin *Tecâribü'l-İnsân'ı*⁴, Mevcî'nin *Nazmü'l-Habîb fî Nushü'l-Lebîb'i*⁵ bu geleneğin belirgin örneklerindendir.

Ahmed Vâsîf Efendi'nin Hayatı

Ahmed Vâsîf Efendi, Osmanlı'nın tanınmış vakanüvislerinden olup Bağdat'ta doğmuştur. Babası, ulemâdan Harpûtî Ebu'l-Bekâ Hasan Efendi'dir. İspanya Kralı'na sunulan bir rapora göre, 1787'de sefir olarak gönderildiğinde 54 yaşında olduğu belirtilmiştir.⁶ Bu bilgi, doğum yılının hicrî 1147 (1734/35) olduğunu göstermektedir.⁷

¹ Enfel Doğan (2006). *Ahlâk-ı Alâî (Metin-Sözlük-Sentaks İncelemesi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dr. Tezi, İstanbul.

² Muzaffer Kılıç, "Vusûlî Mehmed Çelebi'nin Nesâyih-i Cündiyye'si", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 47.

³ Emîrî (Mehmed Bey b. Musâ Paşa) (2023). *Râz-nâme [İnceleme Metin]*, Haz. İsa Akpınar, DBY Yayınları, İstanbul.

⁴ Ahmet Alkan (2025). *Tecâribü'l-İnsân [İnceleme-Metin-Açıklamalar-Dizin]*, PA Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.

⁵ Alkan, Ahmet, "Mevcî'nin Nazmü'l-Habîb fî-Nushü'l-Lebîb Adlı Sad-Pend Mesnevisi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7 / S.15.

⁶ Jurado Aceituno, Antonio, "18. Yüzyılda Bir Osmanlı Elçisinin İspanya'yı Ziyareti", *Tarih ve Toplum*, sayı 214 (2001), s. 33-38.

⁷ Müellifin hayatı ve eserleri hakkında güncel, kapsamlı ve sistematik çalışmalar arasında İlgürel, Sağlam ve Sarıkaya'ya ait üç doktora çalışması öne çıkmaktadır. Vâsîf Efendi'nin hayatı ve eserleri bölümü -aşağıdaki ilgili

Vâsîf Efendi'nin medrese eğitiminin detayları bilinmemekle birlikte, babasından temel dinî eğitim aldığı ve Bağdat'taki ilim meclislerine katıldığı anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsça öğrenerek edebî zevkini geliştirmiş, geçimini ise kitap istinsah ederek sağlamıştır. Bu faaliyet, hem inşâ kabiliyetini artırmış hem de Bağdat çevresinde tanınmasını sağlamıştır.¹

kaynaklara ek olarak- büyük ölçüde anılan doktora çalışmalarından istifade ile hazırlanmıştır. **Ahmed Vâsîf Efendi (1994)**. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. XIX; **Ahmed Vâsîf Efendi (2017)**. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr: Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)*, haz. Hüseyin Sarıkaya, İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. LIX-XCVIII; **Ahmed Vâsîf Efendi (2014)**. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188 / 1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, haz. Nevzat Sağlam, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. LVI-LXXXIV; **Ahmed Resmî (1992)**. *Halîfetü'r-Rüesâ, Takvîmhâne-i Âmire*, İstanbul, s. 146. [Asıl baskı: 1269]; **Fatîn Dâvûd (2017)**. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)*, haz. Ömer Çiftçi, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap), s. 510-511. (Erişim tarihi: 05.06.2025); **Mehmed Nâ'il Tuman (2001)**. *Tuhfe-i Nâ'ilî*, haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, Cilt II, İstanbul: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, s. 139; **Mehmed Cemaleddin (2003)**. *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyine-i Zürefâ*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 64-66; **Mehmed Süreyya (1996)**. *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayer, Cilt V, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1651-1652; **Mütercim Ahmed Âsım (2015)**. *Âsım Efendi Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, Cilt I, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 529-535; **Bursalı Mehmed Tâhir (2016)**. *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, Cilt III, İstanbul: TÜBA Yayınları, s. 1098; **Bağdatlı İsmâ'îl Paşa (1951)**. *Hediyyetü'l-Ârifin: Esmâ'ü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, haz. Kilisli Rıfat Bilge – İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Cilt I, İstanbul, s. 183.

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr: Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, s. LIX.

İlim tahsili amacıyla Van, Halep ve Kars'ı dolaşan Vâsîf, Gül Ahmed Paşa-zâde Ali Paşa'nın maiyetine girerek "Hazîne Kitâbeti" görevini üstlenmiş ve yaklaşık üç yıl bu görevde bulunmuştur. Bu süreçte Paşa ile birlikte Örfî-yi Şîrâzî'nin Divanı ve Harîrî'nin *Makâmât*'ı gibi klasik eserleri mütalaa etmiştir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Paşa ile birlikte cepheye gitmesi hayatının yeni bir evresidir.¹

Harbin ilk safhasında Ali Paşa'nın maiyetinde cepheye gitmiş, Paşa'nın vefatından sonra Abaza Mehmed Paşa'nın özel mektupçuluğunu üstlenmiştir.² 1771'de Kırım cephesinde Ruslara esir düşmüş; kısa süren esaretin ardından Osmanlı karargâhına dönerek II. Katerina'nın barış teklifini içeren mektubu Serdâr-ı Ekrem'e ulaştırmakla görevlendirilmiştir.

1772'de Yaş'ta General Romanzov ile yaptığı görüşmeler sonucunda kırk günlük bir ateşkes sağlamış, ardından Bükreş müzakerelerine Mükâleme Kâtibi olarak katılmıştır. Görüşmelerden sonuç alınamasa da diplomatik kabiliyeti takdir edilmiştir.³

Kozluca Mağlubiyeti ve Şumnu Kuşatması sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) akabinde Romanzov'la yeniden müzakerelere

gönderilmiş¹; boğaz geçişleri, Kırım'ın durumu ve esir meselesi gibi konuları görüşmüş; nihayetinde sonuçsuz kalan bu temaslardan sonra İstanbul'a dönmüştür.²

Ahmed Vâsîf Efendi, Sultan I. Abdülhamid ve Sultan III. Selim dönemlerinde dört kez vak'anüvislik görevine tayin edilmiştir. 1783 ile Reisülkütablığına tayin olunduğu 1805 yılları arasındaki 22 yıllık sürenin 15 yılını vak'anüvis olarak geçirmiştir. İlk olarak 6 Zilhicce 1197 (2 Kasım 1783) tarihinde Sadullah Enverî'nin azliyle bu göreve getirilmiş, 1787'de İspanya sefaretine atanmasına kadar görev yapmıştır. İspanya dönüşü, 1789'da Anadolu Muhasebeciliği vekâletiyle birlikte tekrar vak'anüvisliğe başlamış 1791'de Zîştovi Antlaşması sonrası görevden alınmış; 1793'te üçüncü kez görevlendirilmiş, Enverî ve Mehmed Edîb'in tarihlerini tamamlayarak kendi yazdıklarıyla birleştirmiştir. 1794'te Midilli'ye sürgün edilince görev tekrar Enverî'ye, ardından Halil Nûrî'ye verilmiştir. Halil Nûrî'nin vefatı üzerine 27 Mayıs 1799'da dördüncü defa vak'anüvis olmuş; hem kendi dönemini hem önceki vak'anüvislerin kayıtlarını düzenleyerek III. Selim devrine ait olayları iki cilt hâlinde derlemiştir. Her yıl sunduğu tarih cüzleri takdir görmüş ve çeşitli aynî/nakdî ihsanlarla ödüllendirilmiştir. Yazdığı tarih, döneminin diğer vak'anüvis eserlerine kıyasla daha fazla ilgi görmüş; 1804'te Matbaa-yı Âmire'de basılmıştır.

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, s. LXI-LXII

² Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, s. LXII

³ Ahmed Vâsîf Efendi (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. XXII.

¹ Osman Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara 2006, s. 56.

² Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, s. LXVII-LXX.

1805'te Reisülküttaplığa tayiniyle birlikte, 1 Muharrem 1221 (21 Mart 1806) tarihinde vak'anüvislik görevini Seyyid Mehmed Pertev Efendi'ye devretmiştir.¹

1784 yılında, Ahmed Vâsîf Efendi ile Râşid Efendi, uzun süredir atıl durumda olan matbaayı yabancılardan eline geçmemesi amacıyla satın alarak yeniden işletmeye başlamışlardır. Vâsîf'ın ifadesine göre bu girişim, İslâmî eserlerin yanlış basımını önlemek ve kitap fiyatlarındaki artışı engellemek amacıyla yapılmıştır. 1784-1794 arasında on bir eser basılmıştır. Ancak Vâsîf ile ortakları arasında anlaşmazlıklar doğmuş, 1787'de İspanya sefaretine tayiniyle ortaklığı sona ermiştir. Cevdet Paşa'ya göre bu tayin, bir nevi uzaklaştırma olarak da değerlendirilmiştir. Ardından matbaa, 1797'de Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'a devredilmiştir.²

Ahmed Vâsîf Efendi, Osmanlı-İspanya ilişkilerinin geliştiği bir dönemde, 7 Rebûlevvel 1201 (28 Aralık 1786) tarihinde Orta Elçilik rütbesiyle İspanya'ya sefaretle görevlendirilmiştir. Gerekli hazırlıkların ardından 1 Temmuz 1787'de İstanbul'dan ayrılmış ve 28 Temmuz'da Barselona'da karaya çıkmıştır. Karantina ve çeşitli kabul merasimlerinden sonra, 30 Eylül 1787'de III. Carlos'un huzuruna çıkarak Padişahın mektubunu takdim etmiştir.

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2014). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188 / 1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, haz. Nevzat Sağlam, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s.LXI-LXIV

² Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, LXV-LXVII.

Madrid ve çevresinde yaklaşık beş ay süren ikametinde askerî ve ilmî bazı ziyaretlerde bulunmuş, 2 Mart 1788'de kraldan dönüş izni alarak 12 Mayıs 1788'de İstanbul'a dönmüştür. Vâsîf Efendi'nin bu görevi, Osmanlı'nın İspanya ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan 10 ay 12 günlük bir ziyarettir.¹

1787'de başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı sırasında Sadrazam Koca Yûsuf Paşa'nın emriyle Ahmed Vâsîf Efendi, 5 Zilka'de 1205 (6 Temmuz 1791) tarihinde Osmanlı askerini teşvik için bir hitâbe (Sâniha) kaleme almış; bu metin, ordu birliklerinde okutulmuştur. 8 Zilka'de 1205 (9 Temmuz 1791) Maçin Muharebesi'ndeki yenilginin ardından barış arayışına giren Sadrazam, Vâsîf Efendi'yi Anadolu Muhâsebecisi sıfatıyla Kalas'ta bulunan Rus kumandanı Prens Repnin'e göndermiştir. Vâsîf Efendi burada 11 Zilhicce 1205 (11 Ağustos 1791) tarihinde dört şart ve beş maddeden oluşan sekiz aylık bir mütâreke imzalamıştır. Mütâreke, Padişah III. Selim tarafından bazı maddeleri dolayısıyla eleştirilmiş, ancak mevcut askerî şartlar sebebiyle kabul edilmiştir. Ardından Vâsîf Efendi, 3 Safer 1206 (2 Ekim 1791) tarihinde Yaş'a geçerek müzakerelere katılmış ve 15 Cumâdelûlâ 1206 (10 Ocak 1792) tarihinde Yaş Antlaşması imzalanmıştır. Aynı dönemde Zıştovi Antlaşması gereği Avusturya'nın boşaltacağı kalelerin teslimiyle görevlendirilen Vâsîf Efendi, Belgrad, Semendire ve Böğürdelen kalelerindeki

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, LXXIII-LXXIX.

mühimmatın kayıt ve teslim işlemlerini yürütmüş; bu görevi tamamladıktan sonra 1206 Şa'bân'ı ortalarında (25 Mart – 3 Nisan 1792) İstanbul'a dönmüştür. Dönüşünden sonra yaklaşık bir yıl boyunca herhangi bir göreve atanamamıştır.¹

Ahmed Vâsîf Efendi'nin 1209 Muharrem (Temmuz 1794) tarihinde Midilli'ye sürgün edilmesine, devlet ricâli arasındaki çekişmeler sebep olmuştur. Devlet matbaasında birlikte çalıştığı Reisülküttâb Râşid Efendi ile arası açık olan Vâsîf Efendi, Haleb Valisi Süleyman Feyzi Paşa ile dostluk kurmuş ve ona yazdığı mektuplardan birinde Râşid Efendi ile Valide Kethüdâsı Yusuf Ağa aleyhinde ifadelerde bulunmuştur. Süleyman Feyzi Paşa'nın vefatı üzerine, bu mektup düşmanı olan Haleb Müftüsü Kudsî-zâde'nin eline geçmiş ve o da mektubu adı geçen kişilere iletmiştir. Bu gelişme, Râşid Efendi'nin Vâsîf'a olan husumetini artırmıştır. Aynı dönemde Rumeli Kazaskeri Tatarcık Abdullah Efendi'nin Eflak ve Boğdan meseleleri konusundaki itirazları sebebiyle Râşid Efendi ile arası açılmış; Vâsîf Efendi'nin Abdullah Efendi ile de dost olması, ortak düşmanlarının harekete geçmesine neden olmuştur. Vâsîf Efendi ve arkadaşlarının Şemseddin Efendi'yi ziyareti, padişaha bir entrika tertibi olarak aktarılmış ve bunun üzerine III. Selim, Abdullah Efendi'yi Güzelhisar'a, Vâsîf Efendi'yi ise Midilli'ye sürgüne göndermiştir. Vâsîf Efendi, sürgün sebebinin mesnetsiz

olduğunu ve ilim meclislerindeki görüşmeleri dışında başka bir faaliyet içinde olmadığını ifade etmiş; ancak aleyhinde bulunan mektup ve siyasi faaliyetleri bu iddialarını zayıflatmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru, Cumâdelulâ 1209 (Aralık 1794) tarihinde affedilerek İstanbul'a dönmüş, bu sırada Râşid Efendi de görevden alınmıştır.¹

Ahmed Vâsîf Efendi, Osmanlı dış politikasında Fransa'ya yönelişin belirginleştiği bir dönemde, 8 Cumâdelulâ 1220 (4 Ağustos 1805) tarihinde Reisülküttâplığa tayin edilmiştir. Bu değişim, İngiltere-Rusya ittifakına karşı Fransa ile yakınlaşma stratejisi güden Nizâm-ı Cedîd ekibinin etkisiyle gerçekleşmiştir. Vâsîf, aynı yıl Rus elçisiyle bir antlaşmayı yenilemekle görevlendirilmiş, ancak Fransız İmparatoru Napolyon'un Avrupa'daki zaferleri ve Osmanlı üzerinde kurduğu diplomatik baskı neticesinde Fransa lehine bir siyaset benimsemiştir. Bu süreçte Osmanlı-Fransız ilişkileri gelişmiş; Vâsîf Efendi, Fransa yanlısı politikanın yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a müdahalesiyle patlak veren kriz, Osmanlı'yı İngiltere ve Rusya ile bir savaşa sürüklemiş; bu gergin ortamda ağır hastalanan Vâsîf

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, LXXIX.

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. XXXI.

Efendi, 1 Receb 1221 (14 Eylül 1806) tarihinde görevden alınarak yerine Mehmed Sâ'îd Gâlib Efendi getirilmiştir.¹

Ahmed Vâsîf Efendi, Reîsülküttâplığının sonlarına doğru artan mide rahatsızlığı² sebebiyle evinde istirahatete çekilmiş ve kısa süre sonra vefat etmiştir. Vefat tarihi kaynaklar arasında farklılık göstermektedir. Câbî yalnızca 1221 (1806) yılını belirtirken³, bazı biyografi müellifleri Şa'bân 1221 başlarını (Ekim 1806) işaret eder. Mezar taşıdaki bilgiler, tereke kayıtları ve Sürûrî tarafından düşülen tarih kıt'aları birlikte değerlendirildiğinde, vefat tarihinin 3 Şa'bân 1221 (19 Ekim 1806) olduğu kabul edilmektedir.⁴ Eyüp'te, Mihrişah Vâlide Sultan Türbesi karşısındaki mezarlığa defnedilen Vâsîf Efendi'nin mezarı günümüzde de yerindedir. "L-51" numaralı kabrin kitâbeli taşlarında kendisiyle ilgili bilgiler ve tarih kıt'aları yer almaktadır.

Vâsîf Efendi'nin Kabri.

Mihrişah Valide Sultan Mektebi Haziresi, (Eyüp / İstanbul)¹

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, LXXXVI-XCII.

² Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rüesâ [Zeyli]*, s.149.

³ Câbî 'Ömer Efendi (2003). *Câbî Târihi*, I, s.113.

⁴ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, XCVII.

¹ Ahmed Vasîf Efendi (2017), *a.g.e.* 585.

Ahmed Vâsîf Efendi'nin Eserleri

Hekîm-nâme (Râhib-nâme)

Ahmed Vâsîf Efendi tarafından tercüme edilen ve kaynak metni *Dürri'l-Masûn fî'l-Fülki'l-Meşhûn*¹ adlı eserde yer alan bir kıssaya dayanan mensur bir eserdir. Vâsîf Efendi risâlenin mukaddimesinde sabır ve teenninin önemini vurgulamakta; ana metinde ise Konstantin'de yaşayan Hekîm karakterinin, Melik'in kızına duyduğu aşkı sabırla taşıyıp nihayetinde onunla evlenerek saltanat sahibi olmasına uzanan sembolik ve öğretici bir kıssayı aktarmaktadır. Eserin çeşitli yazma nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı gibi kurumlarda yer almakta; ayrıca bir nüshası Münih Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Söz konusu risâle 1290/1873-74 yılında İstanbul'da basılarak neşredilmiştir.

Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr

Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr, Ahmed Vâsîf Efendi'nin yaklaşık elli yılı kapsayan geniş hacimli tarih çalışmasıdır. Eser, müellifin vak'anüvislik görevleri doğrultusunda farklı dönemlerde kaleme alınmış olup,

belirli bir kronolojik bütünlük içinde düzenlenmemiştir. Vâsîf, eserini bizzat bu adla anmış¹ olmasına rağmen, nüshalarda *ed-Dürri'l-Manzûm*, *Târîh-i Vâsîf*, *Zeyl-i Enverî* gibi çeşitli ifadelerle de tesadüf edilmektedir.² Müellifin kendi beyanına göre, h. 1166-1188 (1752-1774) ve h. 1188-1203 (1774-1789) yıllarını ihtiva eden kısımları birinci ve ikinci ciltler olarak, h. 1203-1219 (1789-1805) arası olayları ise Sultan III. Selim'in saltanatına göre üç cilt hâlinde tasnif edilmiştir. Eserin 1752-1774 yıllarını kapsayan bölümü, Mühendishâne Matbaası (1804), Bulak Matbaası (1827, 1830) gibi farklı tarihlerde ve yerlerde basılmış; dönemin Osmanlı tarih yazımında hem biçim hem içerik bakımından önemli bir kaynak olarak yer edinmiştir. Bu eserin bazı ciltleri basılmış, bazıları ise yazma olarak kalmış, bu da eserin tamamının düzenli bir biçimde yayımlanmasını engellemiştir. Bununla birlikte *Mehâsinü'l-Âsâr*, yalnızca bir tarih anlatısı değil; aynı zamanda müellifin gözlem gücünü, tarih felsefesine yaklaşımını ve dönemin siyasî-toplumsal gelişmelerine dair yorumlarını da içeren bir düşünce metni hüviyetindedir.³

¹ Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Tarih, nr. 608, vr. 4a; Bkz. Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, s. 448.

² Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *a.g.e.*, XCIX.

³ *Mehâsinü'l-âsâr ve hadâiku'l-ahbâr* üzerine İlgürel, Sağlam ve Sarıkaya tarafından 3 farklı doktora çalışması yapılmıştır.

¹ Bakınız "Nüshaların Tarihleri ve Orijinal Metin".

İspanya Sefâretnâmesi

Osmanlı-İspanyol ilişkilerine dair kaleme alınmış ilk telif eser olma özelliği taşıyan ve Ahmed Vâsıf Efendi'nin 1787-1788 yıllarında gerçekleştirdiği elçilik görevi sırasında tuttuğu gözlem ve değerlendirmeleri içeren önemli bir seyahatnamedir. Eserde, Vâsıf'ın İstanbul'dan ayrılışından İspanya Kralı ile görüşmesine, Escorial Kütüphanesi'ndeki İslâmî eserlerden Segovia'daki askerî kurumlara, İspanyol şehirlerinin coğrafi, toplumsal ve tarihî özelliklerinden Amerika'daki İspanyol kayıplarının ekonomik etkilerine kadar geniş bir çerçevede bilgi verilir. Aynı zamanda Garb Ocakları ve İspanya ilişkilerine dair diplomatik detaylar da içeren eser, Osmanlı gözünden Avrupa'yı tanımak açısından kıymetli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Bugün eserin çeşitli uzunluklarda farklı yazma nüshaları Türk Tarih Kurumu, Topkapı Sarayı, Millet, Süleymaniye ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanelerinde bulunmaktadır.¹

Gazavat-ı Hüseyin Paşa

Bu eser yakın zamana kadar literatürde müstakil ve müellifi belli olmayan bir gazavatname gibi geçse de son

¹ Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. Y.61; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emânet Hazîne, nr. 1438; *Fihrisü'l-Mahtûâtî't-Türkiyyeti'l-'Osmâniyye (1870-1980)*, II, 330; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Tarih, nr. 818; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi, nr. 630/2; İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 9989; Ahmed Vâsıf Efendi (2017). 2017, CCXLII.

çalışmalarla esasında eserin Vâsıf Efendi tarafından kaleme alındığı anlaşılmıştır. Kaptan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın Mısır Seferi'ne dair olayları özetleyen küçük hacimli bir eserdir. Temmuz 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgalinden sonra, 1801'de Küçük Hüseyin Paşa'nın İngilizlerle birlikte bu bölgeye gönderilmesiyle başlayan süreci anlatan eser, Esasen *Mehâsinü'l-Âsâr*'daki ilgili bölümlerin özetlenip ve yeniden düzenlenmiş bir versiyonudur.¹ Mevcut iki nüshasından biri Mısır Millî Kütüphanesi'nde, diğeri ise Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²

Divançe

Ahmed Vâsıf Efendi'nin *Dîvânçe*'si, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda NEKTY11070 (Ü) demirbaş ve 894.35-1 yer numarasıyla kayıtlı yazmada yer almaktadır. Eser, toplam 40 varaktan oluşmakta olup, bunlardan yalnızca yedi varağı yazılıdır; geri kalan 33 varak boşdur. Dış kapağında “Dîvân-ı Vâsıf Ahmed Efendi Re'îsü'l-küttâb” ifadesi yer almakta, 1a yaprağında ise Mahmûd Kemal İnal'a ait bir künye ve 12 Şevval 1319 (1901) tarihli bir not bulunmaktadır. Mecmuada biri Farsça olmak üzere toplam dokuz gazel yer

¹ Ahmed Vâsıf Efendi (2017). *a.g.e.*, CCXLI.

² Ahmed Vâsıf, *Gazavat-ı Hüseyin Paşa*, Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 205; Mısır Milli Kütüphanesi, M. Târîhu Türkî, nr. 195.

almaktadır.¹ Mevcut hacmi ve içeriği itibariyle eser, klasik anlamda kapsamlı bir dîvân olmaktan ziyade, Vâsîf Efendi'nin manzum meşgalesine dair küçük ölçekli bir *Dîvânçe*'dir. Bu yönüyle eser, hem Vâsîf'ın edebî yönünün örneklerini hem de dönemin seçkin bürokratları arasında şiirle meşgul olma geleneğinin bir tezahürünü sunmaktadır.

Terceme-i Şerh-ı Kelimü'n-Nevâbiğ

Vâsîf Efendi'nin mensur çeviri eserlerinden biri de **Tercüme-i Şerh-i Kelimü'n-Nevâbiğ**'dir. Bu eser, Zemahşerî'nin Arapça hikmetli sözlerden oluşan *Kelimü'n-Nevâbiğ* adlı derlemesine Abdurrezzâk Bâhir Efendi² tarafından yazılan Arapça şerhin, Vâsîf tarafından yapılan Türkçe tercümesidir. Eser, klasik Arap edebî ve hikemî geleneğinin Osmanlı entelektüel dünyasında nasıl karşılandığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu'nda yer alan yazma nüsha, 113 varaktan oluşmaktadır.³ Tertibi itibarıyla metinde önce Zemahşerî'nin asıl metni,

¹ Divançeyi konu edinen akademik çalışma için bkz. Beyhan Kesik (2018). 2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kongre e-Kitabı, ed. Prof. Dr. Kadir Ulusoy. <http://semp.ijoess.com/upload/9ad770af-84fb-4cd1-8af0-d25d9817a187.pdf> [Erişim tarihi: 10.05.2025]: 424-450.

² Abdurrezzâk Bâhir Efendi, 1143-1194 (1730-1780) yılları arasında yaşamış olup, hayatı boyunca iki kez re'îsü'l-küttâb görevine getirilmiştir. Mehmed Süreyyâ (1996). *Sicill-i Osmânî* 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul s.352-353.

³ Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu nr.387.

ardından Abdurrezzâk Bâhir'in şerhi ve nihayetinde Vâsîf'ın Türkçe tercümesi yer almaktadır.

Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm

Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm, III. Selîm döneminde gerçekleştirilen Nizâm-ı Cedîd reformlarını savunmak amacıyla 1806 yılında kaleme alınmış, askerlik, maliye ve siyaset gibi alanlara dair değerlendirmeler içeren siyâsî-didaktik bir risâledir. Uzun yıllar müellifi meçhul kalan ve literatürde "Koca Sekbanbaşı Risâlesi" olarak tanınan bu eserin, Kemal Beydilli'nin ilmî çalışmaları sonucunda Ahmed Vâsîf Efendi'ye ait olduğu kesinlik kazanmıştır.¹ Eserde, yalnızca yeni askerî düzenlemelere destek verilmekle kalınmamış; aynı zamanda Osmanlı toplum yapısı ve idarî işleyişine dair önemli tenkit ve tekliflere de yer verilmiştir. Günümüze çeşitli yazma nüshalarıyla ulaşan bu risâle, hem Osmanlı modernleşme sürecinin fikir altyapısını anlamak hem de Vâsîf Efendi'nin düşünce dünyasını kavramak açısından önemli bir kaynaktır.²

Tesliyet-nâme

Tesliyet-nâme, Ahmed Vâsîf Efendi'nin 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine üzüntüye kapılan Sultan

¹ Kemal Beydilli (2005). "Koca Sekbanbaşı Risâlesinin Müellifi Hakkında", *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 12, s.221-224.

² Ahmed Vâsîf Efendi (2017) *a.g.e.*, s. CCXLIX.

III. Selîm'i teselli etmek amacıyla, Bâbîâlî'nin talebiyle kaleme aldığı kısa bir risâledir. Duygusal ve siyasî bir üslupla yazılan eser, dönemin kriz anlarında moral desteği sunan nadir metinlerden biri olup, farklı yazma nüshaları günümüze ulaşmıştır.¹

Huzûr Dersi Mürâfa'ası Tercümesi

Ahmed Vâsîf Efendi'nin Arapça'dan çevirdiğini belirttiği ve muhtemelen Târîh'inde de yer verdiği, birkaç varaktan oluşan kısa bir metin olup, bir huzur dersinde² yaşanan hadiseleri konu edinmektedir. Risâlede, 1215 Ramazan'ında (Ocak 1801) yapılan bir huzur dersinde Bakara Sûresi 33. âyetini takrir eden Kudsî Efendi'ye yönelik saygısız ve usûle aykırı tutumları nedeniyle bazı âlimlerin dersten men edilişi anlatılmaktadır.³ Eser, ilmî toplantıların protokolü ve dönemin ilmiye adabı hakkında bilgi vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Müşkilât-ı Lügat-ı Vassâf

İranlı tarihçi Vassâf'ın Târîh-i Vassâf adlı eserinin birinci cildinde geçen bazı kelime ve deyimlerin lügat

tarzında açıklanmasını konu alan bir derlemedir. Hıfzî ve Musullu Behcet Efendi tarafından kaleme alınan bu şerhlerin, Yusuf Efendi tarafından cem ve tertip edilerek bir kitap haline getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak eserin çeşitli yerlerinde Yusuf Efendi'nin bizzat yaptığı tercüme ve açıklamalara da rastlanmakta; bu da onun sadece düzenleyici değil, aynı zamanda şerh ve izah edici olarak da metne müdahil olduğunu göstermektedir. Bu durum, şerhlerin Vâsîf Efendi'nin eline geçtikten sonra üzerinde tasarrufta bulunularak nihai şekline kavuşturulduğunu düşündürmektedir. Böylece eser, Ahmed Vâsîf Efendi'nin metin işçiliğini ve dil alanındaki katkılarını yansıtan örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.¹

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017) *a.g.e.*, s. CCLIII

² Huzur dersi, Osmanlı sarayında Ramazan aylarında padişahın huzurunda düzenlenen yüksek seviyeli ilmî derslere verilen isimdir. Bu dersler genellikle Enderun'un büyük salonunda ya da padişahın bulunduğu özel bir mekânda yapılır, Kur'an-ı Kerîm'den seçilen ayetlerin tefsiri etrafında şekillenir ve alanının seçkin âlimleri tarafından yürütülürdü.

³ Ahmed Vâsîf Efendi (2017) *a.g.e.*, s. CCLV

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017) *a.g.e.*, s. CCXLVI

Hekîm-nâme'nin Nüshaları

Kataloglarda *Hekîm-nâme* veya *Râhib-nâme* şeklinde iki farklı kayıt karşımıza çıkmakta ancak her ikisi de aynı eseri ifade etmektedir. Bu çalışmada, *Hekîm-nâme*'nin beş yazma ve bir matbu olmak üzere 6 nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan Münih Kraliyet Kütüphanesi nüshasına ulaşılammıştır. Diğer yandan Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Yıldız Esas Evrakı'nda bulunan nüsha da eksik olması sebebiyle tenkitli neşirde kullanılmamıştır. Biz tenkitli neşirde saraya sunulduğunu düşündüğümüz için Topkapı nüshasını (T); eksiksiz bir nüsha hüviyeti gösterdiği için İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 01670 nüshasını (İ) ve Atatürk Kitaplığında bulunan matbu nüshayı (A) karşılaştırma yoluna gittik.

Nüshaların tarihleri konusunda, Topkapı nüshasının en eski nüsha olduğu kanaatindeyiz. Zira İ nüshasının müstensihi nüshayı Ahmed Vasıf Efendinin kendi hattı olan bir nüshadan kopya ettiğini bildirmektedir.

İstinsah tarihi Ekim 1809 olan İ nüshasının, T nüshası ile büyük oranda örtüşmesi, T nüshasının tarihsiz olması, saray yazmalarında gördüğümüz güzel bir nesih hat ile yazılmış olması, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunması gibi sebepler bizde T nüshasının müellif nüshası ve en eski tarihli nüsha olduğu kanaatini uyandırmıştır.

1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne Kitaplığı, nr. 386: (T)

11 varak olan bu nüsha; tezhipli, ebru süslemeli, 21x26 cm ebatlarında bir ebrulu meşin bir cilt içerisinde. Yıldızlı çiçek desenli bir serlevha ile başlar. Nüsha, güzel bir nesih hatla 17 satır halinde yazılmıştır ve cetvellidir. Temmet bölümü bulunmayan eserde sadece rakabe kaydı bulunmakta olup yazmada eser adı zikredilmemiştir.

2. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 01670: (İ)

8 varaklık bu eser serlevhalı ve cetvelli 19 satır olarak talik hatla yazılmıştır. Eserin adı serlevhada ***Hekîm-nâme-i Vâsıf Efendi*** olarak geçmektedir. Temmet kaydına göre eserin müstensihi Nâzifzâde Ahmed Hâmid olup istinsah tarihi Şa'bân 1224'tür (Ekim 1809). Ayrıca yine temmet kısmındaki bilgiye göre bu nüsha Ahmed Vasıf Efendi'nin kendi hattı olan bir nüshadan Nazifzâde Ahmed Hâmid tarafından kopya edilmiştir.

Burada bahsedilen müellif nüshasının Topkapı nüshası olması muhtemeldir.

3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler K.01718 (Matbu Nüsha) (A)

Bu nüsha 20 sayfa halinde 23 satır olarak 1290 (M.1863-64) yılında basılmıştır. Eserde **Râhib-nâme** başlığı ile birlikte “*Tevki’î Dîvân-ı Hümâyûn ve Müverrih-i Devlet-i Osmâniye-i ebed-makrûn Ahmed Vâsîf Efendi’nin eser-i hâmeleridir*” ibaresi bulunmaktadır.

4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler 297.84 vr 1a-3b

53 varaklık bir münşeat mecmuasının 1a-3b varakları arasında *Râhib-nâme* bulunmaktadır. 23 satır halinde sıkışık tertiple rik’a hatla yazılmıştır. 1a’nın derkenarında “*Râhib-nâme, tevki’î dîvân-ı hümâyûn u müverrih-i devlet-i Osmâniyye-i ebed-makrûn Ahmed Vâsîf Efendi*” ibaresi bulunan eserin müstensihî Nazmî Efendi olup istinsah tarihi 1264’tür (M.1848).

5. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Yıldız Esas Evrakı 90-8:

Vak'anüvis Reisülküttab Vasîf Efendi Tarihi'nin müsveddeleri arasında dağınık halde **Hekîm-nâme**'den bazı parçalar bulunmaktadır.

6. Münih Kraliyet Kütüphanesi, nr. 80 Quatr

10 varaklık **Râhipname**'nin bir nüshası da Münih Kraliyet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Münih Kraliyet Kütüphanesindeki nüshaya ulaşamadığı için hakkında yeterli bilgi sunulamamaktadır.

Nüshaların Tarihleri ve Orijinal Metin

Nüshaların tarihleri ve içerik ilişkileri göz önüne alındığında, Topkapı Sarayı nüshasının (T) en eski ve güvenilir nüsha olduğu kanaatindeyiz. Bu değerlendirmeyi destekleyen temel unsur, İstanbul Üniversitesi nüshasının (İ) müstensihinin, metni Ahmed Vâsîf Efendi'nin kendi hattıyla yazılmış bir nüshadan istinsah ettiğini açıkça belirtmesidir.

İ nüshasının istinsah tarihi Ekim 1809 olup, metin içeriği bakımından Topkapı nüshası ile büyük ölçüde örtüşmektedir. T nüshasında tarih kaydı bulunmamakla birlikte, saray yazmalarında sıkça görülen özenli nesih hattı, metnin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi gibi resmî bir arşivde muhafaza edilmesi ve dilsel-formal özellikleri; bu nüshanın ya Ahmed Vâsîf Efendi'nin bizzat kendi kaleminden çıkmış ya da onun doğrudan kontrolünden geçmiş bir nüsha olabileceğine işaret etmektedir. Tüm bu veriler, T nüshasının en eski ve en güvenilir metin olduğu kanaatini pekiştirmektedir.

Ayrıca metinde geçen “hâlen muvakki’-i dîvân-ı hümâyûn u müverrih-i devlet-i ebed-makrûn olan **Ahmed Vâsîf** bâlâda mestûr mukaddemeyi serd ile tercemesine teşmîr-i sâk iktidâr ve tevsî’-i mâdde ile yâdigâr-ı sühen-sencân-ı rûzigâr eyledi.” ibaresi de nüshaların niteliği ve tarihleri hakkında hem nüshaların mahiyeti hem de

tercümenin kaleme alınış tarihi bakımından dikkat çekici ipuçları barındırmaktadır.

Öncelikle, Topkapı Sarayı nüshasında (T) müelliften “Ahmed Vâsîf” şeklinde sade bir şekilde söz edilirken, İstanbul Üniversitesi nüshasında (İ) ise müellif “Ahmed Vâsîf Efendi” şeklinde “Efendi” unvanıyla anılmaktadır. Osmanlı yazı geleneğinde, bir yazarın kendi kaleminden çıkan metinlerde şahsı için "bey", "efendi" gibi saygı unvanlarını kullanmaması yerleşik bir edebî ve sosyal teamüldür. Buna mukabil, bir başkasının metnini kopyalayan ya da hakkında bahseden müstensihlerin böyle bir unvanı kullanmaları olağan ve görgüye uygundur. Bu bağlamda, T nüshasındaki sade ifade biçimi, metnin müellifin kendi kaleminden çıktığı veya doğrudan onun kontrolünden geçtiği kanaatini desteklemektedir.

Aynı ibarede müellifin “muvaḳḳî‘-i dîvân-ı hümâyûn” (divan-ı hümayun kâtibi, yani tevkî‘i veya nişancı) ve “müverrih-i devlet-i ebed-makrun” (resmî vakanüvis) olarak anılması, metnin kaleme alındığı tarih aralığını da tayin etmeye imkân tanımaktadır. Ahmed Vâsîf Efendi’nin bu iki önemli devlet görevini 1800–1806 yılları arasında yürüttüğü bilinmektedir.¹ Dolayısıyla bu bilgi, *Hekîm-nâme* tercümesinin de aynı tarih aralığında yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

¹ Ahmed Vâsîf Efendi (2017). *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâ’iku’l-Ahbâr: Osmanlı Tarihi (1209–1219 / 1794–1805)*, haz. Hüseyin Sarıkaya, İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. XCV–XCVI.

Orijinal Metin:

Ahmed Vâsîf Efendi’nin *Hekîm-nâme*’nin başına yazdığı mukaddimede geçen şu ifade, orijinal metnin ismini açık biçimde ortaya koymaktadır:

“...tedbîr-i ‘aql ve şabr u te’ennî ile neyl ü vuşûlî derece-i istigâlede olan merâmı kesb etmiş ḥekîm-i hûşyârın Dürri’l-Meknûn fî’l-Fülki’l-Meşhûn nâm bir kitâbda bir kıssa-i garîbesi olup, mütâla‘ası fâ‘ideden ḥâlî olmadığından dolayı...”

Bu ifadeden açıkça anlaşılmaktadır ki *Hekîm-nâme*, Vâsîf Efendi tarafından “**Dürri’l-Meknûn fî’l-Fülki’l-Meşhûn**” adlı bir eserde yer alan kıssadan tercüme edilmiştir.

Yaptığımız literatür taramalarında, isim benzerliği taşıyan “Dürri’l-Meknûn” ibaresiyle başlayan çok sayıda esere rastlanmıştır. Ancak, eserin mütercimi Ahmed Vâsîf Efendi tarafından zikredilen başlıkla birebir örtüşen bir metne ulaşamamıştır. Üstelik mevcut nüshaların incelenmesi, eserin ismi konusunda da birbiriyle çelişen kayıtlar içerdiğini göstermektedir. Nitekim Topkapı Sarayı Kütüphanesi (T) nüshasında eser, *Dürri’l-Meknûn fî’l-Fülki’l-Meşhûn*; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (İ) nüshasında *Dürri’l-Ma’sûn fî Fülki’l-Meşhûn*; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (A) nüshasında ise *Dürri’l-Ma’sûn fî el-Mülki’l-Meşhûn* şeklinde anılmaktadır. Bu farklılıklar, metnin asıl kaynağının tespitini hem

bibliyografik hem de kavramsal düzeyde oldukça güçleştirmektedir. Bu sebeple, metnin Vâsıf Efendi'nin dayandığı özgün şekli bugün için tespit edilememiştir.

Yapı ve Muhteva

Hekîm-nâme, kısa hacmine rağmen güçlü bir anlatı yapısına ve katmanlı bir muhtevaya sahiptir. Eser, bir melikin sarayında geçen ve onun güzel kızına âşık olan fakir ancak hikmetli Hekîm karakterinin iç dünyasında yaşadığı fırtınayı merkeze alır. Âşkın pençesine düşen Hekîm'in, bu karşılıksız sevdâ sebebiyle hastalanması ve ardından annesinden aldığı nasihatle yeni bir motivasyonla ayağa kalkıp arzusuna kavuşmak için belli bazı erdemlere sarılması anlatının mihverini oluşturur. Bu temel yapı etrafında sabır, teenni, nefis terbiyesi, mustağnilik ve hikmet gibi kavramlar hem doğrudan hem de alegorik bir biçimde işlenir. Hekîmin saray ve servet karşısında iradesini muhafaza etmesi, âşkı akıl ve sabırla dizginlemesi ve sonunda muradına ermesi; eserin verdiği temel ahlâkî dersin dramatik yapıyla nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Metin, bir yandan klasik kıssa geleneğini takip ederken, diğer yandan karakterlerin iç dünyasını ve fikir çatışmalarını öne çıkararak ferdî bir tefekkür alanı da açar. Bu yönüyle *Hekîm-nâme*, hem öğretici hem de ruhsal bir yolculuk anlatısıdır.

Hekîm-nâme, sembolik değerler üzerinden ilerleyen bir anlatıdır ve bu semboller en çok karakterler üzerinden somutlaşır. Hikâyede dört karakter bulunur:

Hekîm: Hikâyenin merkezinde yer alan Hekîm, sadece bir âşık değil; aynı zamanda bir mürebbi, mürid ve muhtemel mürşid adayıdır. Âşk ile sarsılan kalbi, onu ölüm döşeğine götürecek kadar etkiler; ancak bu hâl, basit bir duygusal çöküntü değil, nefsin çalkantısıdır. Hekîm, önce âşkla imtihan olur; ardından annesinin öğüdüyle sabrın ve aklın yolunu seçerek ruhsal bir terbiye sürecine girer. Bu bakımdan Hekîm, nefsin heva ve heveslerine karşı hikmetle silahlanan bireyin temsilidir.

Hekîm her ne kadar sabır ve hikmetin timsali olarak sunulsa da, metin ilerledikçe onun dünyadan bütünüyle el etek çekmiş bir sûfî olmadığı anlaşılır. O riyazetle olgunlaşmış, nefsin kontrol altına almış bir figürdür; fakat bu sürecin kendisine kazandırdığı melekelerin de farkındadır. Zühd ve tevazu kisvesi altında zaman zaman içten içe sevindiği, kendisine yönelen teveccühten haz aldığı sezilir. Yine de bu duyguları dışa vurmamayı tercih ederek hesaplı bir sükûnet içinde davranır. Melik'in teklifleri, ona muradına ulaşma yolunu açsa da Hekîm, her defasında sabrı seçerek ilerler ve böylece hem itibarı hem de kendisine duyulan ilgiyi adım adım artırır. Bu yönüyle o, bir sûfî kadar zahid; fakat bir mütefekkir kadar stratejik bir kişiliğe sahiptir.

Anne: Anlatıda çok kısa görünmesine rağmen belirleyici bir role sahiptir. O, geleneksel hikmetin taşıyıcısıdır. Sabır, teenni, ihtiyat ve tevekkül gibi kadim erdemleri oğluna hatırlatır. Onun sözleri, bir annenin şefkatli nasihatinden çok, bir *mürşidin işaretleri* gibidir. Üstelik metindeki önemli fikir cümlelerinden biri annesinin ağzından çıkar: “Bazı şeyler aklen mümkün, hayalen imkânsız görünür; ama sabırla bunlar dahi gerçekleşir.”

Melik: Metinde hem dünyevî iktidarın hem de hüküm verme yetkisinin sembolüdür. Ancak otoriter bir figür değil; sabrı görüp hikmeti takdir eden bir yöneticidir. Hekîm’in dirayetini, ruhbanîyetinin seviyesini ve rusal gelişmişliğini fark ettiğinde ona hürmet eder ve daima ona yakın olmak istemektedir. Bu yönüyle Melik, hikmete teslim olan kudreti temsil eder. Melik karakteri, hem zayıflıkları hem de içtenlikli yönleriyle çok katmanlı bir portre çizer. Hekîm’e olan hayranlığı ve ilgisi, onu sarayına davet etmesi, sohbetine ulaşmak istemesi ve Hekîm için bir ibadethane yaptırması gibi davranışlarla belirginleşir. Bu hayranlık zamanla aşırı bir güvene dönüşerek Hekîm istismarıyla sonuçlanacaktır. Melik’in kızı aracılığıyla Hekîm’i saraya çekmeye çalışması, onun dünyevî arzularla manevî arayış arasında sıkıştığını göstermektedir.

İç dünyasında bir uyanış arzusu taşır; tevbe etmek, kıyamet gününe hazırlanmak ister ve bu niyetle taç ve

tahtı geçici olarak bırakmayı bile göze almıştır. Ancak ülke yönetimi konusunda sabır ve teenni ile hareket eden Hekîm’in naipliği döneminde halkın adalete kavuşması, Melik’in yönetimdeki eksikliklerini göz önüne serer. Nihayetinde, hem tahtını hem halkın desteğini kaybeder; Hekîm’in zekice hamleleriyle etkisiz bir figüre dönüşür.

Duhter: Melik’in kızı, hikâyede itaatkâr ama aynı zamanda etkili bir figür olarak öne çıkar. Babasının otoritesine tam bir bağlılıkla hareket eder; Hekîm’i saraya çekmek için kurulan planda önemli bir rol üstlenir. Babasının talimatıyla güzelliğini, cazibesini ve söz sanatlarını kullanarak Hekîm’i ikna etmeye çalışır. Bu yönüyle, klasik edebî anlatılarda sıkça rastlanan “fitne unsuru kadın” tipine yaklaşır gibi görünse de, karakteri sadece baştan çıkarıcı bir figür olarak kalmaz. Hekîm’in manevî direnci karşısında duygusal bir kırılma yaşar; onun ilgisizliği karşısında iç çatışması artar, arzuları derinleşir. Böylece, sadece görevlendirilmiş bir aracı değil, aynı zamanda kendi duygusal gerilimini yaşayan bir birey hâline gelir.

Duhter, zekâsı ve etkileyici konuşmalarıyla Hekîm’i ikna etmeye çalışırken, hem babasının hem de kendi arzularının gölgesinde hareket eder. Yine de Hekîm’in kararlılığı karşısında her defasında geri çekilmek zorunda kalır. Onun güzellik, zarafet ve zenginlikle kurduğu tuzak; züht ve sabırla örülmüş Hekîm duvarına çarpar. Bu çarpışma, hikâyede cismanî olanla ruhânî olanın

mücadelesi olarak da okunabilir. Melik'in kızı, yalnızca bir hilekâr ya da baştan çıkarıcı değil; aynı zamanda aşk, hırs, hayal kırıklığı ve itaat arasında sıkışmış bir karakter olarak, anlatının dramatik derinliğine katkı sunar. Onun varlığı, Hekîm'in sınavını belirleyen en güçlü etkenlerden biri hâline gelir.

Bu dört karakter etrafında örülen anlatı, bir yönüyle içsel bir tasavvufî yolculuğu; bir yönüyle de aklın ve sabrın dünyevî meyvelerini gösteren bir hikaye ortaya çıkartmıştır.

Hekîm-nâme'de kültürel aidiyet

Hekîm-nâme, yüzeydeki anlatı yapısıyla bir İslâmî tasavvuf hikâyesi gibi okunabilse de dikkatli bir çözümleme metnin aslında daha farklı bir kültürel bağlamdan geldiğini düşündürmektedir. *Hekîm-nâme*'de olayların geçtiği yer olarak zikredilen “**Konstantîniyye**”, ifadesine temkinli yaklaşmak gerekir. Zira bu ad, tarihte hem İstanbul hem de Diyarbakır için kullanılmıştır.¹ Roma İmparatoru I. Konstantin tarafından 330 yılında Byzantion'un yeniden inşasıyla kurulan ve daha sonra onun adına “Konstantinopolis” (Konstantin'in şehri) olarak anılan İstanbul, bu ismin asıl kaynağıdır. Ancak yaklaşık aynı yüzyıl içinde, Doğu Roma'nın stratejik sınır şehirlerinden biri olan Diyarbakır'da da (o dönemdeki

adıyla *Amida*) II. Konstantinus tarafından büyük çaplı sur inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve bu şehir, özellikle Bizans kaynaklarında zamanla **Konstantinopolis Amida** gibi ibarelerle anılmıştır.¹

Bu bağlamda, “Konstantîniyye” adının *Hekîm-nâme*'de geçiyor olması, hikâyenin İstanbul'da geçtiği anlamına gelmeyebilir. Özellikle şehirde bir “savma ‘a”nın (Hristiyan inziva hücresi) bulunması, şehirde bir Hristiyan kültürel varlığın hâkim olduğunu göstermektedir ki bu durum, hem Bizans dönemi İstanbul'una hem de Bizans idaresindeki Diyarbakır'a işaret edebilir. Sonuç olarak “Konstantîniyye” ifadesi burada, sadece bir şehir adı değil; aynı zamanda bir medeniyet merkezine ve dinî iklimle işaret eden tarihî bir remiz olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, metinde herhangi bir açık dinî öğreti, mezhep ya da ritüele yer verilmemiştir. İnançla ilgili kavramlar, genellikle inziva, riyâzet, nefis terbiyesi, dünya nimetlerinden el çekme gibi hem Hristiyan mistisizmine hem de İslâm tasavvufuna ortak biçimde ait olabilecek soyutlamalarla ifade edilmiştir.

Bu sebeple metin, kültürel kökeni itibarıyla Hristiyan bir bağlama ait bir ruhbanlık anlatısı olsa da Ahmed Vâsıf Efendi'nin kaleminde İslâmî tasavvufî bir kıssaya olarak da okunabilmektedir. Orijinal metne

¹ Ammianus Marcellinus (1984). *The Roman History of Ammianus Marcellinus*, çev. C.D. Yonge (Londra: George Bell and Sons), s. 182.

¹ Nejat GÖYÜNÇ, "Diyarbakır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9.C., Türkiye Diyanet Vakfı, s.465.

ulaşmak mümkün olmadığı için Vâsıf Efendi'nin tercüme tercihlerinde Hristiyanlığa dair işaretleri ne derece törpülenmiş olduğu; kavramların İslâmî ahlâk ve hikmet ekseninde ne derece yeniden anlamlandırıldığı konusunda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Zira Hekîm'in "bende Dâvûdî nefes var" diyerek kutsal bir metni terennüm etmesi tüm ilahi dinler için de uygun bir konsepttir. Zaten metnin Kur'an mı, İncil mi, Tevrat mı olduğu net biçimde belirtilmez; bu da hikaye metninin, dinî aidiyet bakımından bilinçli bir muğlaklık taşıdığını ve farklı kültürel katmanlara hitap edebilecek evrensel bir anlatı dili kullandığı göstermektedir.

Dil ve Üslup

Hekîm-nâme, Osmanlı klasik süslü nesir geleneğine uygun şekilde, ağır ve sanatlı bir dille kaleme alınmıştır. Metnin dili mensur olmakla birlikte, zaman zaman secîli yapılar, mecazlı ifadeler ve Arapça-Farsça terkiplere yaslanan cümle yapılarıyla oldukça yoğun ve katmanlı bir anlatım sunar. Günlük konuşma dilinden uzak olan bu üslup, özellikle ilim ve hikmet muhtevasına uygun düşecek şekilde yüksek bir edebî seviye ile örülmüştür. Fiil yapıları çoğunlukla tamlamalarla birlikte kullanılmış; cümleler, bağlaç ve vasıflandırmalarla uzatılarak düşüncenin yavaş yavaş açılmasına imkân tanımıştır. Bu tercihler, metnin öğretici ve irşad edici yapısını destekleyen, okuyucuyu düşünmeye sevk eden bir anlatım üslubu ortaya koyar. Ahmed Vâsıf Efendi'nin tarihçilik

kimliğinden de izler taşıyan bu yapı, yalnızca edebî değil, aynı zamanda entelektüel bir söylem örneği olarak da değerlendirilebilir.

Hekîm-nâme, süslü nesir geleneğinin belirgin örneklerinden biridir. Metinde secî (iç kafiyeli nesir) kullanımı yaygındır ve özellikle mukaddime kısmında bu üslup daha yoğun biçimde hissedilir.

Örnek olarak

"...umûruş husûlî emr-i **şâyî'** ve belki çok kerre **vâkı'**dur. mümârese-i ahvâl-i **enâm** ve müdârese-i umûr-ı hâs u '**âm** idenler..."(2b)

Birbirine ses ve şekil yönüyle uygun düşen terkiplerde seci kullanımı üsluba selaset katmaktadır:

"...muvakkî'-i dîvân-ı **hümâyûn** u müverrih-i devlet-i ebed-**makrûn**..."(2b)

Vâsıf Efendi, cümle sonlarında ses tekrarlarıyla ahenk oluşturmakla kalmaz; aynı zamanda kelimeler arasında anlamca yakın, sesçe uyumlu eşleştirmeler yaparak anlamı zenginleştirir ve metne musiki havası kazandırır.

Ma'lûm ola ki **sabr** u **te'ennî** husûl-i merâma sebeb-i **takarrub** u **tedennî** olub... (1b)

(sabr u teenni; takarrub u tedennî ikilileri arasında anlamca yakınlık bulunmaktadır. Ayrıca teenni-tedenni kelimeleri fonetik uyum içindedir.)

Hekîm'in, aşk sebebiyle düştüğü kötü durumların akabinde annesiyle olan konuşması metnin karakterini ve belâgatını yansıtan güzel bir örnektir:

“Vâlîde-i müşfikası hâl-i pür-melâline nigâh ve sebeb-i renc ü gamını istiknâh eyledükde **lekad bulîytu bidâ'in lâ-devâlehu**¹ mefhûmiyle bir âh-ı cângâh çekerek cevî-i semâyı pür dûd-ı siyâh idüp irrîse-i esedde ibtigâyı istıyâd ya'nî bint-i Melike ta'aşşukını yâd ve nücûm-ı zâhireye kemend-endâz-ı hırs u âz olduğunu îrâd eyledi. Vâlide-i hanâniyet-i mâderî hasebîyle zahm-ı derûnına merhem-zen-i tesliyet ve bu vechile serpûş-endâz-ı hokka-i va'z ü nasîhat oldu ki”

Seci sanatı **nigâh** ve **istiknâh** kelimeleriyle başlamış ve **âh**, **cângâh** , **siyâh** kelimeleriyle devam ettirilmiştir. Valide-i müşfika ve hâl-i pür-melâl arasında tezat, Arapça vecize ile iktibas yapılmıştır. Bu iktibasın akabinde üçüncü şahıstan karakterin iç sesi aracılığıyla birinci şahıs anlatımına geçilerek iltifat sanatı icra edilmiştir. Âh-ı cângâh ifadesiyle Hekîm'in üzüntüsünün yoğunluğu güçlendirilmiş; Osmanlı şiirinin klasik mazmunlardan olan âşığın âhının gök yüzünü kara dumanla doldurması gibi duygunun görsellikle tasvir edildiği mezaci kullanımlarla metinler arası bir anlam zenginliği oluşturulmuştur.

Aynı şekilde Hekîm'in Melik'in kızına olan aşkının zorluk derecesini ve imkansızlığını annesine anlatırken “muradının arslan yatağında bulunduğunu” “gökteki yıldızlara kemend atmak hırsına kapıldığı” ifade ettiği şu bölüm de Osmanlı şiirindeki *arslan burcu* mazmununa telmihtir. Zira dünyayı merkez alan eski astronomi bilgisine göre güneş'in evi arslan burcundadır.¹

“İrrîse-i esedde ibtigâyı istıyâd² ya'nî bint-i melike ta'aşşukını yâd ve nücûm-ı zâhireye kemend-endâz-ı hırs u âz olduğunu îrâd eyledi.”

Hekîm'in, içinde bulunduğu aşk halinin ve arzusuna kavuşmasının imkansızlığına rağmen Melik'in kızıyla evlenme arzusunu gökteki yıldızlara kemend atmaya benzetmesi, temsilî teşbih olarak değerlendirilebilir. Zira burada Melik'in kızı yıldızlara, yer ile gök arasındaki mesafe de kıza ulaşma arzusunun imkansızlığına işaret etmektedir.

“Vâlide-i hanâniyet-i mâderî hasebîyle zahm-ı derûnına merhem-zen-i tesliyet ve bu vechile serpûş-endâz-ı hokka-i va'z ü nasîhat oldu ki”

(Annesi, annelik şefkatiyle onun iç yarasına teselli merhemini sürdü. Bu vesileyle, vaaz ve nasihat hokkasının kapağını açarak...)

¹ Şu beyitten de anlaşılacağı üzere: *Burc-ı Esedden gün gibi pertev salınca 'âleme / Geldi göründi sûret-i tevîk-ı Hak bî-iştibâh* (bkz. *Tecelli Divanı*, Tarihler 7/3)

² İşşiyâd: ışşibâr î; ışşiyâ ve A.

¹ (Devası olmayan bir derde müptela oldum.)

Metnin çoğu yerinde soyut fikirlerin somutlaştırılması yönüyle kurulan mecazlı ifadeler bulunmaktadır. Örneğin yukarıdaki cümlede çok katmanlı bir mecaz örgüsü dikkat çeker. “Zahm-ı derûn” (iç yara) ifadesi, Hekîm’in yaşadığı derin üzüntünün bedensel bir yaraya benzetilmesiyle oluşturulmuş mecaz-ı mürsel örneğidir. Annesinin bu yaraya “merhem-zen-i tesliyet” (teselli merhemi süren kişi) olması ise teselli vermek eyleminin, fiziksel bir müdahaleye benzetilerek anlatılmasıyla istiare sanatını devreye sokar. Devamında gelen “hokka-i va’z ü naşîhat” (öğüt ve nasihat hokkası) ifadesi, sözün ve öğüdün bir kap içinde sunulabileceği varsayımına dayanır; bu da mecaz-ı aklî kapsamında değerlendirilebilir. “Serpûş-endâz” (kapağını açan) lafzı ise bu hokkanın kapağını açma eylemini temsil ederek, annenin nasihat sürecini başlatmasını soyut ama imgeli bir dille ifade eder. Bu yönüyle metin, şefkatin fiile dönüşmesi sürecini hem fiziksel hem zihinsel bir zeminde anlatan, katmanlı anlamlara sahip bir anlatım bütünlüğü kurar. Yani söz konusu cümle, hem mecaz hem istiare hem de remzî anlatım örneği olarak *Hekîm-nâme*’deki sanatlı söyleyişin tipik bir tezahürünü ortaya koymaktadır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere *Hekîm-nâme*, anlamın muhataba selis ve doğrudan ulaştırılmasını amaç edinse de bu iletimi sıradanlaştırmayan bir anlatım estetiğine sahiptir. Anlamın berraklığını korurken, metin süslü nesir geleneğine uygun olarak secî, teşbih, telmih,

iltifat, temsil gibi pek çok edebî sanatla zenginleştirilmiştir. Bu durum, metnin sadece bilgi ve düşünce aktarımına değil, aynı zamanda estetik bir haz uyandırmaya da yöneldiğini göstermektedir. Anlatımın bu iki yönlü karakteri, hem içeriğin gücünü artırmakta hem de klasik Osmanlı mensur anlatı geleneğinin inceliklerini gözler önüne sermektedir.

Hekîm-nâme, genel olarak anlamın açık ve akıcı bir şekilde aktarılmasını gözetten fesahatli bir metin olarak değerlendirilebilir. Ancak yer yer, süslü nesir anlayışına bağlı olarak, okuyucunun anlamı kolayca kavrayabilmesini güçleştiren kelime ve terkiplerin varlığı dikkat çeker. “**hayl-i ‘aklî**”, “**tecerru’-ı gussa**”, “**şiddet-i miraret**”, “**bi’t-taḥaffuz leyyin kelâm**”, “**istiknâf**” ve “**irrîse-i esed**” “**ibtigâ**”, “**istiyâd**”, “**hanâniyet-i mâderî**”, “**sedd-i sülem**”, “**nâyil-i irb**”, “**istînâs**”, “**nühüfte-i perde-i iktitâm**”, “**ilâne**”, “**terkîk-i i’dâd**” ve “**lâbe**” gibi ifadeler konuşma dilinden uzak, okuyucuyu sözlüklere yönlendiren kelime gruplarına örnektir. Bu kullanımlar anlamı doğrudan aktarmada zorluk oluşturmaktadır. Bu yönüyle metnin yer yer **garabet kusuru** taşıdığını söylenebilir. Bu ifadeler, belâgat sanatına ve musikiye dayalı estetik bir tercihin sonucu olarak anlam derinliği sağlasa da, klasik fesahat anlayışı bakımından açıklık ve kolaylık ölçütlerini zorlayan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Hekîm-nâme'nin kelime kadrosu, büyük ölçüde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden oluşur. Kullanılan kelimeler genellikle soyut, felsefî veya dinî kavramları karşılayacak derinliktedir: “sabır”, “teenni”, “hikmet”, “merâm”, “riyâzet”, “istizhâr”, “temerrün”, “azm”, “teşmîr-i sâk” gibi.

Hekîm-nâme'de cümle yapısı, klasik süslü nesir geleneğine uygun olarak uzun, iç içe geçmiş ve çok öğeli yapılardan oluşur. Sıklıkla kullanılan sıfat-fiil (ortaç), zarf-fiil (ulaç) ve bağlaç yapıları, anlatımı hem genişletir hem de derinleştirir. Örneğin,

“O vaktün hükemâsından bir merd ü za'yi'l-kader ve sahîfû'l-hâl, o cemâl-i bâ-kemâle medd-i târ-nazâr ve fi'l-hâl o nahl-i revân-ı çemenistân-ı sabâhatun hevâ-yı hûş-endâz-garâmı kalbine eser idüp [3a] hakîm-i mezkûr lâyı-ı izdivâç-ı benât-ı mülûk olmadığını tasavvur u bevâ'is-i neyl-i maksûd bi'l-küllîyye ma'dûm u mefkûd olduğunu tefekkür ile leyl ü nehâr giriftâr-ı nâliş ü zârı ve giderek te'sîr-i sevdâ-yı 'ışk ile gunûde-i bâliş bîmârı olmuşdı.”

gibi yapılar, birden çok yargıyı tek bir cümlede toplayarak olayların iç içe geçtiği duygusunu verir. Bu tür cümleler, anlatımda hem yoğunluk hem de süreklilik hissi yaratır. Aynı yükleme bağlanan sıralı fiil öbekleriyle örneğin,

“istiknâh eyledükde... bir âh-ı cângâh çekerek..., cevî-i semâyı pür dūd-ı siyâh idüp... ibtigâyı istiyâd... ta'aşşukını yâd ve kemend-endâz-ı hırs u âz olduğunu îrâd eyledi”

vb. bir hareket zinciri kurulur. Bu bağlamda metinde anlatımın tahkiye (hikâye etme) yönü kuvvetlenirken, nesir içinde şiirsel bir akış da yakalanmış olur. Ayrıca anlatıcı, üçüncü şahıs bakış açısını benimsemiş ve anlatımda dolaylılık hâkim kılınmıştır. Özellikle Hekîm'in iç dünyası aktarılırken, duyguların doğrudan dile getirilmesinden çok, eylemler ve semboller yoluyla sezdirilmesi tercih edilmiştir. Bu yapı, eserin sadece söze değil, söylenmeyene de vurgu yapan bir anlatım biçimi oluşturduğunu gösterir.

Sonuç olarak, *Hekîm-nâme*, yalnızca düşünce ve nasihat aktaran bir mensur anlatı değil; aynı zamanda sanatlı söyleyişin inceliklerini taşıyan bir edebî metin hüviyetindedir. Secîli yapı, mecazlar, telmih, iltifat ve temsîlî teşbih gibi klasik söz sanatları metnin hemen her bölümünde hissedilir şekilde kullanılmıştır. Bu sanatlar, metne musiki ve estetik kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda duygunun yoğunluğunu artırır, anlatımı derinleştirir. Bununla birlikte, kimi zaman sanat kaygısı anlam açıklığının önüne geçmekte, bu da metinde yer yer fesahat kusuru olarak değerlendirilebilecek garîb ve ağır lafızların kullanımına yol açmaktadır. Ancak bu durum, dönemin nesir anlayışı ve süslü üslup tercihleri dikkate alındığında, metnin edebî değerini zedelemekten ziyade onun mensur klasikler arasındaki yerini pekiştiren bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla *Hekîm-nâme*, hem anlamı

doğrudan aktarma hem de sanatlı söyleyişi yaşatma konusunda dengeli bir örnek teşkil eder.

Hekîm-nâme

[Tenkitli Metin - Dil İçi Çeviri]

Metin

[Mukaddime]

[1b] Ma'lûm ola ki şabr u te'ennî huşûl-i merâma sebeb-i takarrub u tedennî olub şu sebebendür ki ba'zı hükemâ her şeyün bir cevheri olub 'aqluñ cevheri şabırdur dimişler. Ve ba'zısı şabr kuvâ-yı 'ağıldan bir kuvvedür, metânet-i şabr kuvvet-i 'aql mikdârı olur didiler. Mülûkun şabrı dağı kuvâ-yı kalbüñ sebâtından olarak üç nev'den 'ibâretdür¹. Kuvve-i² evveli kuvve-i hilmdür,³ semeresi 'afvdur. Kuvve-i sâniye kuvve-i te'ennî ve bi't-taḥaffuz leyyin kelâmdur. Semeresi 'imâr-ı mülkdür. Kuvve-i sâlisê kuvve-i şecâ'atdür.⁴ Semeresi sebâtdur ve şabra ıtlâk şabr şiddet-i mirâreti⁵-çündür ve mevzu'-ı⁶ tecerru'-ı guşsa⁷ ve intizâr-ı furşadur⁸ ve ḥayl-i 'aqlî⁹ ile ba'żân mümteni'

¹ sebâtundan olarak üç nev'den 'ibâretdür A: sebâtundan 'ibâretdür T; sebâtundandır diyü karar verdiler İ;

² kuvve: kuvvet A.

³ kuvve-i hilmdür: hilmdür A.

⁴ Kuvve-i şecâ'atdür: şecâ'atdür A.

⁵ mirâreti: murâdı A.

⁶ mevzu': mev'î İ.

⁷ guşsa: gaza A.

⁸ furşadur: furşatdur A.

⁹ ḥayl-i 'aqlî: cilâ-yı 'aqlî A.

Çeviri

[Mukaddime]

[1b] Bilinmelidir ki, sabır ve teenni (yani acele etmemek ve düşünerek hareket etmek), murada ulaşmanın yaklaştırıcı ve kolaylaştırıcı sebebdir. Bu yüzdendir ki, bazı bilginler her şeyin bir özü olduğunu, aklın özünün de sabır olduğunu söylemişlerdir. Bazı bilginler ise sabrın akıl kuvvetlerinden biri olduğunu; sabırdaki metanetin, kişinin akıl gücü nispetinde ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Hükümdarların sabrı da kalbin kararlılığından kaynaklanan ve üç tür kuvvetten oluşan bir sabırdır.

Birinci kuvvet, hilim (yumuşak huyluluk) kuvvetidir; bunun meyvesi affediciliktir.

İkinci kuvvet ise teenni (acele etmeme) ve ihtiyatla yumuşak söz söyleme yetisidir; bu da ülkenin imarıyla (bayındır hâle gelmesiyle) sonuçlanır.

Üçüncü kuvvet, cesaret kuvvetidir; bunun meyvesi ise sebatır. Sebata “sabır” adının verilmesi, onun acının şiddetine karşı gösterilen dayanıklılık olması sebebiyledir.¹ Sabır, sıkıntıyı yutmak ve bekleyiş nöbeti tutmaktır.

Bazen, akıl kuvvetiyle imkânsız

¹ Vasıf Efendi'nin bahsettiği bu mana Mütercim Asım'ın Kâmûsu'l-Muhit'inde karşımıza çıkar: “Bir nev' acı şecerin usâresinin ismidir ki edviyedir, beyne'n-nâs bu ismle müte'âreftir, Türkî-i kadîmde azvay ta'bîr olunur.” Burada bahsedilen azvay, Sarısabır olarak da bilinir. Daha güncel olarak bunun Bir aloavera çeşidi olduğunu belirtelim.

[2a] görülen umûruñ hûşûlî emr-i şâyi^c ve belki çok kerre vâkı^cdur. Mümârese-i aḥvâl-i enâm ve müdârese-i umûr-ı ḥâş u ‘âm¹ idenler ba‘zan re‘y ü tedbîre mürâca‘at ve ‘asker-i keşf ile vücûd bulmayan umûr-ı hâ’ileyi tehvîn ve rû’yet idegeldikleri zâhirdür ve bu keyfiyyet ‘aql-ı ‘ilmî ile ḥâsıldur; tafşîli budur ki insâna kesret-i tecrübeden ve ğuşaş eyyâmı tecerrü^c ile umûr-ı maḥsûsanuñ ṭûl-ı müşâhedesinden ba‘zı muḥaddimât ḥâsıl olup bir emre iḳdâm u iḥcâmuñ nef^c ü zarrını idrâk ider² ve bu muḥaddimâtuñ ba‘zısı külliyyen olup taḥtında ba‘z[ı] umûr munṭavî ve ba‘zısı müfredât-ı cüzviyye³ olup misâlleri isti‘mâl olınarak müşâhedesı maṭlûb olan aḥvâle⁴ taḥşîl-i ıṭṭilâ^c mümkün olur⁵ ve tedbîr-i ‘aql ve şabr u te‘ennî ile neyl ü vuşûlî derece-i istiḥâlede olan merâmı kesb itmiş⁶ Hekîm-i hûşyâruñ **Dürri’l-Meknûn Fî’l-Fülki’l-Meşhûn**⁷ nâm bir⁸ kitâbda⁹ bir kışşa-i ğarîbesi olub müṭâla‘ası fâ’ideden ḥâlî olmadığına binâ^{en} ḥâlen muvaḳḳi‘-i dîvân-ı hümayûn u müverriḥ-i devlet-i ebed-maḳrûn¹⁰ olan

¹ ‘âm: ‘avâm İ.

² ider: iderek A.

³ cüzviyye: cüziyye A.

⁴ aḥvâle: aḥvâl A.

⁵ olur: olup A.

⁶ itmiş: itmiş bir A.

⁷ dürri’l-meknûn fî’l-fülki’l-meşhûn: dürri’l-maṣûn fî’l-fülki’l-meşhûn İ; dürri’l-maṣûn fî el-mülki’l-meşhûn A.

⁸ nâm bir kitâbda: nâm kitâbında A.

⁹ kitâbda: kitâbda ‘acâyib İ.

¹⁰ devlet-i ebed: devlet-i ‘aliyye-i ebed A.

[2a] görülen işlerin gerçekleşmesi, yaygın ve hatta pek çok kez vuku bulmuş bir durumdur. İnsanların hâllerini tecrübe yoluyla gözlemleyenlerin ve seçkinler ile avamın işlerinden dersler çıkaranların; bazen akıl ve tedbire başvurarak keşif yoluyla, henüz vücut bulmamış dehşetli durumları kolaylaştırıp öylece algıladıkları ortadadır. Bu özellik ise ilmî akıl sayesinde mümkün olmuştur.

İnsan için, çok sayıda tecrübeden, sıkıntılı günlere sabırla katlanma ve somut durumları uzun süre gözlemlemesinden dolayı bazı öncüller (başlangıç bilgileri) ortaya çıkar. Böylece kişi, bir işe girişmenin ya da ondan geri durmanın fayda ve zararını idrak eder. Bu öncüllerin bir kısmı tümel (genel) olup, altında bazı durumlar dürülmüş biçimde saklıdır; bir kısmı ise tekil, somut örneklerdir. Bu örneklerin kullanılması sayesinde, gözlemlenmek istenen hâller hakkında bilgi edinmek mümkün olur.

Sabır teenni ve aklın tedbiriyle, ulaşılması neredeyse imkânsız bir maksada erişmiş olan akıllı bir Hekîm’e dair; *Dürri’l-Meknûn fî’l-Fülki’l-Meşhûn* (Yüklü Gemideki Saklı İnci) adlı bir kitapta yer alan ilginç bir kıssa vardır. Bu kıssanın okunması, faydadan hâlî olmadığından sebep ḥâlen Muvakkî’-ı Dîvân-ı Hümayûn¹ ve ebed-makrun Osmanlı Devleti’nin resmi tarihçisi (Müverrih) olan

¹ {Divan toplantılarının yazıcılığını yapan görevli}

[2b] Ahmed Vâsîf¹, bālâda mestûr muḳaddemeyi serd ile tercemesine teşmîr-i sâḳ iktidâr ve tevsî²-i mādde ile yâdigâr-ı süh-en-sencân-ı rûzigâr eyledi. **[Hikâye]** Belde-i Ḳoştanṭîniye envâr-ı Muhammediye ile münevver olmazdan muḳaddem Melikinün duḡter-i pâkize-güheri ki gülşen-ı ḥüsn ü cemâlün bir gönçe-teri ve dūsize-gân-ı menâşşâ-i melâḥatün zîbende vü nâzûk-teri idi li-râḳîme²:

Sînesi kâfûra müşâkil³ idi / Verd-i ruḥı ḥumrete⁴ mâ'il idi
Sînde bostânları nârenc-i bâğ⁵ / Çeşmi kazâdan virür idi sürâğ
İnce miyân hem-çü ḥatt-ı hendese / Cevre virür baksa vü sevse⁶
Ḳâmeti mevzûn⁷ çü serv-i çemen / Zülfine dil-beste nice brehmen
Ḳand-i teberzed gibi şîrin lebi / Nâz idi 'uşşâḳına her⁸ meşrebi
Nûr-ı mücessem gibi nâzûk beden / Gıpta iderdi ruḥına nesteren

Mevsim meserret-baḡş-ı 'id takrîbî ile bir gün ḥacle-gâh-ı 'işmetden ḳadem 'azmine renciş vü ḳaşd-ı temâşâ-yı⁹ bâğ u râğ ile dildâdegân sevdâ-yı maḥabbetine¹⁰ izṭîrâb u lerziş virmiş idi. O vaḳtün ḥükemâsından bir merd ü za'yi'l-ḳader ve saḡîfû'l-ḥâl, o cemâl-i bâ-kemâle medd-i târ-nazâr ve fi'l-ḥâl o naḡl-i revân-ı çemenistân-ı şabâhatun hevâ-yı¹¹ hôş-endâz-ğarâmı¹² ḳalbine eser idüp

¹ Vâsîf: Vâsîf Efendi İ.

² ḳıṭ' a: li-mü'ellifihî A.

³ müşâkil: mûmâ'il A.

⁴ ḥumret: ḥamret A.

⁵ nârenc: târîḡ A.

⁶ cevre virür baksa vü sevse İ: ḥora virür baksa eger sevse A; T-.

⁷ mevzûn: mevzûn A.

⁸ uşşâḳına her İ: 'âşîḳına [hep] T; 'âşîḳlarına A.

⁹ ḳaşd-i temâşâ: (mürekkap silinmiştir) İ.

¹⁰ maḥabbetine: maḥabbete A.

¹¹ hevâ-yı: hemvâ-yı İ, A.

¹² ġarâmı: 'izâmı A.

[2b] Ahmed Vâsîf, yukarıda yazılmış olan mukaddimeyi düzgün ve anlamlı şekilde ortaya koymuş; bu metnin açıklamasına ciddiyetle girişmiş ve konuyu genişleterek, onu dönemin söz ehli için bir hatıra haline getirmiştir.

[Hikâye]

Konstantiniyye şehri, Muhammedî nurlarla henüz aydınlanmadan önce, o beldenin hükümdarının temiz yaradılışı, değerli bir kızı vardı. Bu kız, güzellik ve cemal bahçesinin adeta bir goncası gibi taze ve nazlıydı; güzelliğin zuhur yeri olan bakire genç kızlar arasında onlardan daha zarif ve daha güzeldi. [Şiir:]

Gerdanı kâfura benzerdi, gül yanağı kırmızıya meyilliydi.
Sînesinde turunç bahleri, gözleri Kazâdan (kaderden) alametler taşırdı.
Ölçülü bir çizgi gibi ince belli ki bakıp sevdiği aşkın eziyetine düçar olurdu.
Düzgündü boyu, sanki çimenliğin selvisi; Zülfüne nice Brahmanlar gönül bağlamıştı.
Şirin dudakları teberzed şekeri gibiydi; âşıklarına karşı her davranışı naz idi.
Nazik bedeni nurun vücut bulmuş hali, yaban gülü onun yanağına imrenirdi

Bayram neşesi veren mevsimin yaklaşmasıyla bir gün, iffet perdesi ardındaki o kız, bağ ve kırları seyretme niyetiyle dışarı adım atma zahmetine katlandı. Bu durum, âşıkların aşk tutkusunu bir heyecan ve titremeye dönüştürmüştü. O dönemin hikmet ehlinden, bahtsız ve hâli yetersiz (fakir) bir adam; o mükemmel güzelliğe uzun uzun bakarken, o anda, tatlı güzelliğin bahçesinde yürüyen bir fidan gibi o zarif bedeninin aşk dolu hoş havası kalbine tesir etti.

[3a] Hākīm-i mezkūr¹ lāyık-ı izdivāç-ı benāt-ı mülūk² olmadığını taşavvur u bevā'is-i neyl-i maşşūd bi'l-külliyeye ma'dūm u mefkūd olduğunu tefekkūr ile leyl ü nehār giriftār-ı nāliš ü zārı ve giderek te'sīr-i sevdā-yı 'ışk ile ğunūde-i bāliš bīmārı olmışdı. Vālide-i müşfikası hāl-i pūr-melāline nigāh ve sebeb-i renc ü ğamını istiknāh eyledükde "leḳad bulīytu bidā'in lā-devāelehu"³ mefhūmiyle bir āh-ı cāngāh çekerek cev-v-i semāyı pūr dūd-ı siyāh idüp 'irrīse-i esedde ibtiġāyı iştıyād⁴; ya'nī bint-i Melike ta'aşşukını yād ve nücūm-ı zāhireye kemend-endāz-ı hırş u āz olduğunu irād eyledi. Vālidesi hanāniyet-i māderī ḥasebīyle zaḥm-ı derūnına merhemzen-i tesliyet ve bu vechile serpūş-endāz-ı ḥoḳḳa-i va'z ü naşihat oldu ki "Ey ferzend-i mihribān v'ey tāze fidān-ı çemenistān-ı ḥüsn ü ān! Her-çend⁵ maṭlūb dil-i mekrūbuñ şūret-i zāhirde baḥtuñ gibi saḥt ise daḥı⁶ 'eş-şey'ü yūşiku an tednūve in ba'ūdā"⁷ mā-şadaḳı üzere her ba'īd zan u ḥüsbān⁸ olınan şey ba'z kerre ḳarīb ve her biġāne 'add ü şümār itdigün şaḥş

¹ mezkūr: mezbūr İ, A.

² mülūk: - İ.

³ (Devası olmayan bir derde müptela oldum.)

⁴ iştıyād: iştıbār İ; iştıyā ve A.

⁵ her-çend: her-çend ki A.

⁶ daḥı: de A.

⁷ yednū A; tednū T, İ.

(Uzak da olsa yakınlaşmakta olan şey...)

⁸ u ḥüsbān:- İ.

[3a] Adı geçen Hekīm, hükümdar kızlarıyla evlenmeye layık olmadığını düşündü; maksadına ulaşmanın bütün yollarının tamamen imkânsız ve kapalı olduğunu idrak etti. Bu düşüncelerle gece gündüz inleyip sızlar hâle geldi; kara sevdanın tesiriyle aşk, onu yavaş yavaş içe çöktürmüş -böylece yastığa gömülmüş-, yatağa düşmüş bir hasta hâline getirmişti.

Şefkatli annesi, onun üzüntülü hâline bakıp kederinin sebebini araştırdığında, (Oğlu) 'devası olmayan bir derde müptela oldum' dercesine derin bir ah çekti ve gökyüzünü adeta kara bir dumanla doldurdu. Ardından, 'aslanı yatağında avlamayı murat ettiğini'; yani hükümdarın kızına olan aşkını andı ve gökteki yıldızlara arzu ve hırs kemendini atmak istediğini dile getirdi.

Annesi, annelik şefkatiyle onun iç yarasına teselli merhemini sürdü. Bu vesileyle, vaaz ve nasihat hokkasının kapağını açarak şöyle dedi: "Ey sevgili evladım! Ey güzellik ve alımlılık çayırının taze fidanı! Her ne kadar yaşlı gönlünün arzusu zahir surette senin bahtın gibi zor görünüyorsa da 'eş-şey'ü yūşiku an yednū ve in ba'ūdā" sözüne muvafık olarak 'bir şey uzak görünse bile yakına gelebilir ve bizden uzak sandığımız şey bazen aslında yakındır' denilmiştir. Bazen, uzak zannedilen bir şey yakına gelebilir ve senin yabancı sayıp hiç hesaba katmadığın bir kişi

¹ Bir şeyin yakınlaşması çok yakındır.

[3b] inḫilābāt-ı rūzigār ile saḡa müncezib ü nesīb olup ancak fevz u sa‘ādet ṭalebe maḡlūl ve riṣṭe-i zafer-i murād evtād-ı ṣabr u te‘ennīye ma‘kūd u ma‘kūl¹ ve ba‘zan maḡdūr-ı beṣer ḡabl-i ‘aḡliyyeye² maḡrūn ve edrāk-ı mümkünāt-ı umūr³ te‘ennīye mevṣūl olup fakat umūr-ı ṣeleṣenūḡ ḡuṣūli mümteni‘ ve muḡāl ve nuḡ u idrākına ṭami‘ olanlar bī-fikr ü ḡayāldür⁴. **Birisi** ‘avd-ı ṣebāb [ü] cevānī. **İkincisi** dünyāda ḡulūd ile zindeḡānī. **Üçüncüsü mā lā-yūcedi**⁵ ṭaleb ile izḡār-ı ḡırṣ u emānīdür.” didükde, Hekīm bu pend-i ‘ālem-pesendi mengūṣ-ı ḡuṣ ḡabūl itdiyse daḡı⁶

El-ıṣḡu yaḡterimu’l-cesīme neḡāfeten

Ve yuṣību nāṣiyete eṣ-ṣabbīyi ve yuḡrimu⁷

me‘ālī üzere maraṡ-ı ‘ıṣḡı bir dereceye resīde oldu ki bi’l-küllīyye ta‘ām ü ṣarābdan munḡatı‘ ve tāb u tevānı müntezi‘ olup ayda bir kerre, giderek iki ayda bir kerre⁸ tenāvül-i ṣey⁹-i ḡasīs ile *sedd-i ṣüleme ramaḡ* ve nāsdan tenaḡḡı ve tecānūf ile der-i ḡalvet-ḡānesine⁹ ḡarb-i ḡalaḡ eyledi.

Keyfe’l-vuṣūlu ilā se‘āde ve dūnehā

ḡūleli’l-cibālī [4a] ve dūnehunne ḡutūf¹⁰

¹ ma‘kūl: ma‘kuldür İ; ma‘kūl olup A.

² ḡabl A : ḡayl İ, T.

³ edrāk: edrāk İ; derrāk A.

⁴ ḡayāldür: ḡayāldür evvelen İ.

⁵ (Mevcut olmayan şey)

⁶ daḡı: de A.

⁷ (Aṣḡ iri yapılı kimseyi zayıflatarak yıpratır; Genç oḡlanın saçını aḡartır ve onu ihtiyarlatır.)

⁸ giderek iki ayda bir kerre: - A.

⁹ ḡalvet-ḡānesine: ḡalvet-ḡāneye A.

¹⁰ (Mutluluḡa nasıl ulaşılır ki? Onun önünde daḡların zirveleri ve ölümler vardır.)

[3b] zamanın deḡiṣimiyle sana yönelip sana uygun ve yakışır biri hâline gelebilir. Ancak başarı ve saadet arayışı talep etmeye bağlanmış; murat edilen zaferin ipliḡı, sabır ve teenni kazıklarına bağlanmış ve düḡümlenmiştir. Bazen, insanın güc yetirebileceḡi şeyler aklın ipiyle orantılı olup; imkân dahilindeki işlerin kavranması da ancak teenniyle (acele etmeden) mümkün olur. Fakat üç türlü işin gerçekleşmesi imkânsız ve muhaldır, bu işler sözle ifade edilip idrak edilmesi arzulanabilen ama düşünce ve hayalin erişemeyeceḡi işlerdir.”

Annesi şöyle devam etti: “Birincisi, gençliḡın geri gelmesi. İkincisi, dünyada ölümsüz bir hayat yaşamak. Üçüncüsü ise mevcut olmayan bir şeyi istemekle ortaya çıkan hırs ve kuruntulardır. Bu, dünya ehlinin beḡendiḡi hikmetli bir öḡüttür.”

Hekīm, bu öḡüdü akıyla kabul etmiş olsa da yine de [Şiir:]

Aṣḡ iri yapılı kimseyi zayıflatarak yıpratır;

Genç oḡlanın saçını aḡartır ve onu ihtiyarlatır.

Şiirde bildirildiḡi üzere (Hekīm’in) aṣḡ hastalığı öyle bir dereceye ulaşmıştı ki yiyecek ve içecekten artık tamamen kesilmiş, dinçliḡı ve kuvveti bütünüyle tükenmişti. Ayda bir, hatta iki ayda bir, deḡersiz bir şeyden azıcık yiyerek ancak boḡazını tıkamayacak kadar beslenebiliyordu. İnsanlardan uzaklaşp herkese yüz çevirerek inziva odasının kapısını kapatmıştı. [Şiir:]

Mutluluḡa nasıl ulaşılır ki?

Onun önünde daḡların zirveleri ve ölümler vardır

[4a] Hekîm-i ‘ışk-engîz riyâzet ü perhîz ile kesr-i nefs-i ‘azîr¹ eyledüğünü fark u temyîz eyledükde temennî-i hûşûl-i emel ile sâlik-i cihet-i leţâyifü’l-hîl olup *yevmen min el-eyyâm* peder-i duhter olan melik hûb seyre varup kemâl-i tebettül² ü terhibini ve riyâzatun derece-i kusvâsına bulugını beyân ve kendüye bir şavma‘a binâ olınmasını cüyân oldu. Şu şartla ki şavma‘ada olan ‘ibâdetden hâşıl-ı ecr³ ü şevâbın nısfı melike ve nısf-ı âhîri kendüsine ‘âid ü vâşıl⁴ ola. Melik-i mezbûr hâlini⁵ ihtiyâr u tecrübeye tâlîb ve ekşer evkât şohbetine râğîb olub gice h‘âb-gâhına zâhib olduğda üzerine kapu-yı muhkem sed⁶ ü ‘ale’ş-şabâh yine⁷ şohbetine redd eyler idi. Hekîm ise tāmü’l-hüsn ü şeciyyü’ş-şavt olup bende dâvudî nefes var, eridür pûladı kavliyle kütübü-i ilâhiyeyi kırâ’ate başladüğda nisvân ü kenizgân-ı melik⁸ başına içtimâ‘ ve girye-i gelû-sûzına ittibâ‘ iderler idi.⁹ Bu hâl ile otuz kırk gün mürûr ve bir gün kuvve-i cismâniyyen nicedür diyü Melikden su’âl şudür

¹ ‘azîr: ‘azîz İ, A.

² tebettül: tenebbül A.

³ şavma‘ada olan ‘ibâdetden hâşıl: şavma‘ada ‘ibâdetden hâşıl olan İ.

⁴ vâşıl: râci‘ A.

⁵ hâlini: - İ.

⁶ sed: bend A.

⁷ yine: - A.

⁸ melik: -A.

⁹ iderler idi: iderler A.

[4a] Aşkın harekete geçirdiği Hekîm, riyazet ve perhizle azgın nefisini kırdığını fark edip anladığında, hedefine ulaşma arzusu ile ince yollar ve çareler aramaya yöneldi. Günlerden bir gün, Melik (yani kızın babası) dışarı çıkıp güzel manzaraları seyrederken, Hekîm’in dünyadan tümüyle yüz çevirmişliğini, ruhani çekilişini ve riyazette ulaştığı en yüksek dereceyi fark edip dile getirdi ve bunun üzerine ona bir şavma’a¹ yaptırılmasını teklif etti. Ancak şu şartla ki, bu hücrede yapılacak ibadetlerden elde edilecek sevap ve mükâfatın yarısı Melik’e (yani hükümdara), kalan yarısı da kendisine ait ve ulaşmış olsun.

Adı geçen Melik, onun bu (inziva ve riyazet) hâlini beğenip takdir etmiş ve (sıklıkla) bu hâli tecrübe etmeyi arzulamaya başlamıştı. Çoğu zaman sohbetine istek duyar, geceleri onun halvet yerine gitmek isterdi. Fakat Hekîm, kapısını sıkıca kapatır ve sabahın ilk ışıklarına kadar sohbet talebini geri çevirirdi.

Hekîm, artık hem güzelliğin zirvesinde hem de güçlü ve etkileyici bir sese sahipti. “Bende Dâvûdî nefes var, bu ses demiri bile eritir” diyerek ilahi kitaplarını okumaya başladığında, Melik’in hanımları ve cariyeleri etrafında toplanır, onun boğaz yakan içli ağlayışına eşlik ederlerdi.

Bu hâl üzere otuz-kırk gün geçtikten sonra bir gün Melik bedenî gücünün ne durumda olduğunu sordu.

¹ Keşişlerin veya zahitlerin inzivaya çekildikleri hücre, tekke odası, kulûbe.

[4b] eyleyüp¹ tâb u tuvānum ke'l-evvel ve belki daḥı iḳvā vü ekmeldür dimekle 'azm-i zātı² zāhir vü nezd-i Melikde mertebe-i rūhbāniyeti *ebînü min emsi ed-dābir*³ oldu. Hemān ol sâ'at bir şavma'a binasını emr ü tenbîh itdiyse daḥı melik-i mezbûr zātına maḥşûş olan sarāyda Hekîm-i merḳubı⁴ ta'abbüdünü⁵ ez-cân u dil taleb ve yümn ü bereket du'asıyla nāyil-i irb⁶ olmak üzere ḥekîme ḥitāb idüp⁷ savma'anı⁸ beyte⁸ meziyyet ve fazîleti nedür ğaraż-ı nâsdan istib'ād ü tenessük ü tezeḥhüd⁹ ile tekmîl lâzime-i cihād ise sarayımda saña bir beyt taḥliye¹⁰ ve mühimmâtı¹¹ te'diye ideyüm ve seni meşğûl idecek 'avāyıkdan¹² şavn ile ḳurbetüñi medār istinās ü şeref-i şoḥbetüñi sebep-i zevāl-i hevācis ü vesvās eyleyeyüm¹³ didükde melikün kelāmı Hekîmün muḳaddime-i netice-i merāmı olduğından nihānı ser-germ-i cām-ı şādümānī olup¹⁴ sürürını nühüfte-i perde-i iktitām ve meger melike ḥaml ü zehāb ile mutaraşşıd-ı 'āḳıbet¹⁵ ü encām olup didiki şāḥib-i şavma'a

¹ eyleyüp: idüp A.

² 'azm: 'azîme A.

³ {düñkünden çok daha belirgin.}

⁴ merḳubı: mezbûrı İ; merḳümü A.

⁵ ta'abbüdünü: - A.

⁶ irb: edeb A.

⁷ ḥitāb idüp İ: ḥitāb T.

⁸ beytüñ savma'aya A; şavma'anı beyte T, İ.

⁹ tenessük ü tezeḥhüdi: tezeḥhüd ü tenessüki İ.

¹⁰ taḥliye: 'aliye A.

¹¹ mühimmâtı: mühimmâtını İ.

¹² 'avāyıkda: avānıkdan A.

¹³ eyleyeyüm:eyleyünce A.

¹⁴ olup: ve A.

¹⁵ mutaraşşıd:mutaḳḳıb A.

[4b] Hekîm, “Gücüm ve kuvvetim eskisi gibi, hatta daha da güçlü ve olgun durumdayım.” deyince, zatının yüceliği ortaya çıktı ve Melik'in gözündeki ruhanilik derecesi, *ebînü min emsi ed-dābir* (düñkünden çok daha belirgin) hâle geldi. Hemen o anda bir savma'a inşa edilmesini emretmekle birlikte Melik, kendisine ait özel sarayda bu bilge kişinin yüce duasıyla uğur ve berekete erişmek maksadıyla ibadet etmesini candan ve gönülden arzuladı. Hekîm'e hitap ederek sordu:

“Savma'anın eve göre üstünlüğü ve fazileti nedir? Eğer insanların arzularından uzaklaşmak, ibadet ve züht yoluyla cihadın gereğini yerine getirmekten maksadın mücahedenin gerekliliklerini tastamam yerine getirmekse, sana sarayımda bir oda tahsis edeyim ve ihtiyaçlarını da karşılayayım, meşgul edecek engellerden seni koruyayım, yakınlığını ünsiyet sebebi; sohbetinle şereflenmeyi de şüphe ve korkularımdan kurtulmaya sebep kılayım.” dedi.

Melik'in bu sözü, Hekîm'in muradına ulaşmasının başlangıcı olduğundan, içten içe sevinç kadehinin sarhoşluğuna kapıldı fakat sevincini gizlilik perdesi ardında gizledi. Bu sırada Melik, yük ve kaygı içinde sonucun ne olacağını endişeyle gözlemlemekteydi. Hekîm şöyle cevap verdi: “Savma'a sahibi,

[5a] Maḥall-i lehv ü ṭarab¹ u mevķi²-i şūr u şağab olan dünyādan me'yūs ve ḳalbi müşteheyāt-ı nefsanīye ile ğayr-ı me'nūs olup şāḥib-i beyt² ise devā'i-i ḥurūc u vülūc ile meşğūlü'l-ḥātır ve muzāḥrefāt-ı 'ālem-i kevn ü fesāda nāzır olup bu şūretde fazl u şavma³ a³ zāhirdür dedi. kaçanki melik bu güftār-ı ḥikmet āşāra ḥavāle-i sem⁴-i tedķik vü ḥekīmūn sarayda vāķi⁵ büyütuḡ birinde iķāmet itmeyeceğini cizm ü taḥķik eyledi⁴. Duḡterini üzerine taslīt ile ta'lim-i tarīķ-i ḥud'a ve tezrīķ⁵ eyledi. Ve duḡterine şu vechile ḥitāb eyledi ki ṭā'ife-i nisvān aḡz-ı ḳulūb-ı ricālde ricāle⁶ fāyık ü rāciḥ ve şoḡbetlerinde olan te'sīr ḥacer-i mıḡnaṭısuḡ⁷ āhene⁸ te'sīrinden ziyāde olduḡı vāzih olup ḥekīmūn ḳalbini ba'zı kelimāt-ı şevķ-engīz ile ilāne⁹ ve terķik ve sarāyda i'dād eyleyeceğimiz beytde iķāmetini taḥrīk-i lub-ı niyāz ile terḡib ve teşvik ile didükde duḡter-i melik daḡı mişāl-i lāzımu'l-imtişāl pederi¹⁰ işgā

[5a] eğlence ve taşkınlığın merkezi olan dünyaya ümit bağlamayan; kalbi, nefsin arzuladığı şeylerle uyuşmayan biridir. Ev sahibi ise sürekli girip çıkma telaşına düşmüş, yaratılış ve bozulma âleminin yapay süslerine gözünü dikmiş bir hâldedir. Bu durumda, savma³anın fazileti apaçık ortadadır.”

Melik, bu hikmetli sözleri dikkatle dinleyip Hekîm'in sarayda bulunan herhangi bir odada kalmayacağına kesin olarak kanaat getirince, kızına hile ve aldatma yollarını telkin ederek, onu harekete geçirdi ve Hekîm'e gönderdi. Ve kızına şöyle hitap etti:

“Kadınlar, erkeklerin kalplerini kazanma konusunda erkeklerden daha etkili ve üstündürler. Onların sohbetlerindeki etki, mıknaṭıs taşının demire tesirinden daha fazladır, bu da açıktır. Sen de Hekîm'in kalbini bazı arzulu ve duygulandırıcı sözlerle yumuşat; içten gelen bir niyazla tahrik ederek, özendirerek ve teşvik ederek sarayda hazırlayacağımız odada kalmasını sağlamaya çalış.” dedi.

Melik'in kızı da babaya itaatte örnek alınması gereken bir tutum sergileyerek babasına kulak verdi.

¹ maḥall-i lehv ü ṭarab: lehv ü ṭarab İ.

² beyt: beliyye A.

³ şavma'a: şavma'ada İ.

⁴ eyledi: ve İ.

⁵ tezrīķ: tezdik A.

⁶ ricāle: -A.

⁷ mıḡnaṭısuḡ: mıknaṭısuḡ İ, A.

⁸ āhene: -A.

⁹ ilāne: - İ.

¹⁰ pederi: pederiyi A.

[5b] ve dām-gāh¹ mekīdetinde pinhān itdügi ḥabb-ı lābe ve kırışmeyi neşr ile² murğ-ı ser-āzād-ı ḥekīmi zū‘umunca şayda berçīde-dāmen i‘tinā olup didi ki “Ey merd-i pārsā! Senünj āşār-ı ta‘abbüdünj mir‘āt-ı ḥālümüzce³ ān-be-ān şūret-nümā-yı feyż ü nemā olup āşār-ı va‘z⁴ ü naşihatünj semt-i şalāḥa⁵ rehber ve ‘aberāt-ı hüzn-i ürek, bā‘is-i rikḳat-i ḳalb-i beşer olup ‘ale’l-ḥuşuş bu kenīzek-i endek-māyenünj zulmet-i hevā vü heves ile tārīk olan⁶ siyeh-ḥāne-i a‘mālını münnevver eyledi. Pederüm olan Melik lehv ü lezzāta münhemik ve istifā-yı ḥuḫūz-ı şehvāniyyeye mütehālik olup dāiremizde telehhīden ikrāḥ ve ‘ibādetle taḥfif-i ḥaṭıyyet ü günāḥ ḳaşdın ider olmağla bu bābda imtiḥāz-ı tā‘ate ḥile nedür ve bu maṭlaba vuşūlünj tārīḳi ne vechiledür didükde ḥekīm⁷ bunun çāresi semt-i ḥaḳīḳate firār⁸ ve fażl-ı bārīye istiḫhārdur zīrā ḥaḳḳ te‘ālāya⁹ teveccüh idenlerünjüz gezend-i nāsdan¹⁰ āzāde vü maşūn ve desā‘is-i şeyṭāniyeden vāreste¹¹ me‘mündür didükde¹²

¹ dām-gāh: ārām-gāh A.

² neşr ile: neşr iderek A.

³ ḥālümüzce: ḥālümüzde İ.

⁴ āşār: āheng İ.

⁵ şalāḥa: ḥalāḥa A.

⁶ olan: -A.

⁷ ḥekīm: ḥekim didiki İ.

⁸ firār: ḳarār A.

⁹ te‘ālāya: te‘ālā ḥazretlerine İ.

¹⁰ idenlerünjüz gezend-i nāsdan: idenler keşret-i nāsdan A.

¹¹ vāreste İ, A: - T.

¹² didükde: didükde duḫter mezbūra cevāb eyledi İ.

[5b] Kurduğu hile tuzağında gizlediği gönül okşayıcı sözleri olanca işvesiyle ortaya saçtı; özgürce uçan Hekīm kuşunu kendi zannınca eteğinde avlamaya çalışıyordu.

Ve şöyle dedi: “Ey takva sahibi adam! Senin ibadet izlerin, bizim hâlimizin aynasında her an feyiz ve bereket timsali olarak beliriyor. Vaaz ve nasihatlerinin etkisi, bizi doğruluk yoluna sevk eden birer rehber; yüreğindeki hüznle akan gözyaşların ise insan kalbinde rikkat (iç yumuşaklığı) meydana getiriyor. Özellikle de bugün, benim gibi düşük yaratılışlı küçük bir cariyenin, heva ve heves karanlığında kalmış olan amellerinin karanlık evini aydınlattı.”

“Babam Melik, eğlence ve lezzetlere dalmış, şehvânî hazları elde etmeye tutkun biridir. Bizim çevremizdeki eğlence anlayışından hoşlanmadığı için ibadeti, günah ve hataları hafifletme amacıyla yerine getirir. Bu durumda ibadetle saflaşmak nedir ve bu maksada ulaşmanın yolu nasıl olur?” diye sorunca, Hekīm şu cevabı verdi:

“Bunun çaresi, hakikat yönüne kaçmak ve yaratıcının fazlına (lütfuna) sırtını dayamaktır. Çünkü Hak Teâlâ’ya yönelen kimseler, halkın eziyetlerinden uzak ve emniyette; şeytanın hilelerinden ise büsbütün korunmuş ve güvendedir.” dedi.

[6a] Sâkin olduğumuz maḥallün ḥayṭân-ı ḥaşîne ve ebvâb-ı menî'a vü raşînesi nümâyân ve bâ-ḥuşûş ḥurûc irâdesinde olanlara ğılzat-ı müvekkelin 'ayân iken firâruḡ ṭarîķi olmadığı bâhirü'l-burhândur. Eger miyânemüzde iḳâmet idüp kırâetünjî istimâ' ve namâz u niyâzda saña ittibâ' itsek melik[i] bir¹ lehv ü ṭarabdan emîn ve taḥşîl ü ḳurbet-i rabbü'l-âlemîn iderdük didükde dünyâyı **bâ-cezâ'ihâ ṭâred** ve istikmâl ü tezḥîb-i nefse gün-be-gün ṭâlib ü râid olan merd-i âbid miyâneñüzde nice iḳâmet ider ki siz müfside-i dünyâ ve sebeb-i helâk-ı şuleḥâsuz, kârūñuz zühd ü taḳvâya raġbeti olanları ifsâd ve lezzet-i fânîyeye² teşvîḳ ile o maḳûleleri ḳurb-ı ma'bûddan ib'âddur. Şöyle ki faẓl-ı ḥaḳḳ³ yâver olmasa ḥazret-i Yûsufi⁴ meftûn ve Dâvud u Süleymân⁵ cenâblarını ḥubb u ġarâma maḳrûn ider idüñüz. Hârût u Mârût kışşası ise erbâbına ma'lûmdur didükde erzâ-yı mevlâ içün meşġûl olan şahş maḳbûl emr-i dünyâyı terk idecegi

¹ bir: ile A.

² lezzet-i fânîyeye: lezzât-ı rûḥâniyeye A.

³ faẓl-ı ḥaḳḳ: ḥaḳ A.

⁴ Yûsufi: Yûsuf 'aleyhisselâmı İ.

⁵ Süleymân: Süleymân 'aleyhimüsselâm İ.

[6a] Melik'in kızı "Bulunduğumuz yerin sağlam duvarları, güçlü kapıları ve köklü yapısı açıkça ortadadır. Hele ki buradan kaçmak isteyenlere görevli muhafızların sertliği de herkesçe bilinmekteyken, kaçmanın mümkün olmadığı apaçık bir gerçektir. Eğer bizimle kalsan, kıraatini dinlesek; namaz ve niyazda sana uysak, babam Melik'i eğlence ve zevkten alıkoyar ve onu Rabbu'l-âlemîn'e yakınlaştırmış olurduk." dedi.

Hekîm'in cevabı "Dünyayı *bâ-cezâ'ihâ târed* (karşılıklarıyla birlikte terk ederek), her geçen gün nefsi olgunlaştırma ve arıtmaya istekli ve bu hususta öncü olan ibadet ehli bir kişi, sizin gibi bozguncu ve salihlerin helâkine sebep olanlarla nasıl bir arada yaşayabilir? Zira sizin işiniz, züht ve takvaya meyli olanları ifsat ve geçici zevklere teşvik ile o türden kimseleri ilahî yakınlıktan uzaklaştırmaktır. Öyle ki Allah'ın lütfu yardım etmese, Hazret-i Yusuf'u bile baştan çıkarır, Dâvud ve Süleyman peygamberleri aşk ve şehvete bağlardınız. Hârût ve Mârût kıssası ise ehil olanlarca malumdur." şeklinde oldu.

Melik'in kızı: "Allah'ın rızasını kazanmakla meşgul olan makbul kişinin, dünya işlerini terk etmesi

[6b] mücezzeb-i erbāb-ı ‘uķūldür. Zīrā ‘azmi şahīḥ olanuḡ hevāsı fāsıd ve ‘ilmi ḥālīḡ olanuḡ dünyāya¹ meyl ü rükūnı rākıd olur didükde ḥekīm cevāba āġāz idüp didi ki şeyṭān düşmen-i insān olup² sūy-ı sū’ vü fuḥṡa³ dā’imā delālet ü maḥabbet-i nisāyı ḵulūb-ı ricāle ilkā ile sedd-i rāh-ı ṭā’at eylediġi ve zümre-i ‘ubbādı meslek-i felāḥdan⁴ inşirāfa ṭā’ife-i nisvān şeyṭānuḡ dāmgāh-ı iftinānı olup bu taḵdırde rāḥat-ı dil taḥallī-i dünyā ile ḥāşıl ve size meyl itmemekle merd-i nāḵış kāmıl olur. Bīhūde yire vaḵt-i ‘azīzümi taḵyī’ itmeyüp beni şavma‘ama iṡāl ü zühd ü ṭā’atüme ḥāşıl olan nıṡf-ı şevābı istiḥşāl eyleyesüz, kelāmıyla ḵaṭ‘-ı rişte-i maḵāl eyledi. Ḥekīm-i kāmilü’l-fünunuḡ şavma‘aya şevḵ-ı muşanna‘ı⁵ melik ü duḡterini maḡzūn ve şevḵ u maḥabbetlerini efzūn idüp imtinā‘ından ġam-nāk u giryān şabr u ḵarārлары ḵāk ḵāk olup bilāḥire peder duḡterine ḥiṭāb ve bu merd-i ḥikmet-niṡābuḡ

¹ hevāsı fāsıd ve ‘ilmi ḥālīḡ olanuḡ dünyāya: -İ.

² olup: -A.

³ fuḥṡa: fuḥṡāya A.

⁴ meslek: silḵ A.

⁵ şavma‘aya şevḵ-ı muşanna‘ı: şavma‘aya bir şevḵ-ı muşanna‘ ile A.

[6b] akıl sahiplerinin malumudur. Zira azmi sahih olanın nefsanı arzuları kırılır; ilmi hâlis olanın ise dünyaya meyli ve isteġi sönükleşir.” dedi.

Hekīm cevaba başlayıp şöyle dedi: “Şeytan insanın düşmanıdır; daima kötülük ve çirkinliğe yönlendirir. Kadın sevgisini erkeklerin kalbine yerleştirerek taat ve ibadet yolunu tıkar. İbadet ehli olanları kurtuluş yolundan saptırmak, kadınlar topluluğunun şeytanın fitne tuzaġı olmasıyla gerçekleşir. Bu durumda ise kalp huzuru, dünyadan yüz çevirmekle elde edilir ve eksik bir adam size meyletmemekle kemale erer. Boş yere vaktimi zayi etmeyiniz. Boş yere kıymetli vaktimi harcamayınız; bunun yerine beni inziva hücreme ulaştırın ki züht ve ibadet yoluyla kazandığım sevabın yarısını elde edesiniz” cümlesiyle söz ipini kesti.

İlimde mükemmel olan Hekīm’in inziva hücreğine duyduġu bu çok gösterişli (musanna) arzu Melik ile kızını üzmüş, ona olan şevk ve muhabbetlerini daha da artırmıştı. Ancak onun bu uzak duruşu yüzünden her ikisi de kedere ve gözyaşlarına boġulmuş, sabır ve sükûnetleri paramparça olmuştu.

Nihayetinde Melik, kızına hitap etti: “Bu hikmetli adamın

[7a] dâiremizde keynûneti ile dünyâda ‘izzet ve âhîretde rif‘at-i menzilet iktisâb itmek e‘az maṭlab u bagyetüm olup¹, bu derd-i ‘asîrû’d-devāya ‘ilâc ve bu metâ‘-ı kâside revâc ne’vecihle mümkindür diyü isticvâb eyledükde şunûf-ı emvâl ile ḳalbini ve ḥasân-ı nisvân ile çeşmüni işğâl itmekdür didükde benden mâldâr ve ḥüsn ü cemâlde senden nâmdar bir kimse olmayup hemân müfâraḳatümüzden inḳita‘ ‘azmine sebep² olacak tedbîr u taṣarrufı ḳuvvetden fi‘le işâl eyle didi. Melikûn³ duḡteri feth-i enbân-ı füsûngeri⁴ eyleyüp bir ḳaşr-ı ‘âlî binâ ve saḳf u ḥayṭânını şaḥâyif-i zeheb ve cevâhir-i mükellel⁵ ile pür zîb ü behâ idüp ferşini dîbây-ı zîbâ ve sirâd ḳatını zertâr u la’lî-i girân-behâ⁶ ile revnaḳ-efzâ itdükden şonra vücûd-ı nâ-serverini⁷ elbise-i fâḥire ve cevâhir-i zâhire ile tezyîn ve ḡâze vü ḡâliye ve envâ‘-ı zîbendegi ile zâtını reşk-i nigâr-ḥâne-i çîn⁸ eyledi. Bu ḥâlde iken Hekîme

¹ bagyetüm olup: yaḳînümdür A.

² inḳita‘ ‘azmine sebep: inḳita‘-ı ḡaraz-ı sebep A.

³ Melikûn: Melik A.

⁴ enbân: inan A.

⁵ mükellel: müşekkele A.

⁶ girân-behâ: cihân-behâ A.

⁷ nâ-serverini A: nâz-perverdini T, İ.

⁸ reşk: reşk-endâz A.

[7a] aramızda bulunmasıyla, dünyada izzet, ahirette ise yüksek bir makam elde etmek, benim en büyük hedefim ve en yüce arzum olmuştur. Bu devası zor derde çare ve (Hekîm tarafından) değer verilmeyen bu şeye onun ilgisini çekmek ne şekilde mümkündür?” diye sorup “Servet çeşitleriyle kalbini, kadını güzelliklerle gözünü meşgul etmek gerekir” deyince; kızına hitaben “Mal bakımından benden daha zengin, güzellik ve cemel bakımından da senden daha itibarlı kimse yoktur. O hâlde ayrılığımızı sona erdirecek olan bu planı hemen uygulamaya geçir.” dedi.

Melik’in kızı, (tüm cazibesini ortaya koyarak) sihirbazın torbasını açtı; yüksek bir köşk inşa ettirdi. Tavanını ve duvar köşelerini altın varaklı süslemelerle ve değerli taşlarla bezenmiş mücevherlerle baştan sona güzellik ve ihtişamla donattı. Yerlere zarif ipekten halılar serdirdi, kenar süslemelerini ise altın tellerle ve kıymetli yakutlarla göz alıcı bir şekilde bezenmiş hale getirdi. Ardından genç vücudunu gösterişli giysiler ve dıştan parıltıyan mücevherlerle süsledi; hoş kokular ve renkli boyalarla kendini süsleyip, her türlü ziynetle donatarak adeta Çin’in ressamlarını kışkındıracak derecede güzelleştirdi.

Bu durumda iken Hekîm’e

[7b] haber irsāl ü işābet-i ‘aynū’l-kemāl ile ba‘zen müşāhede-i tayf u hayāl itdüğünü ifāde ile¹ huzūrını ricā ve yümn-i kırā’ati ile şāyed bu derd-i nāgeh-zuhūrdan reḥā olacağını enhā idüp, hekīm dahı kemāl-i irti‘ād ile da‘vetine icābet ve ḥaḳ te‘ālādan ḥavf u ḥaşyet ider gibi meşy ü hareket ve ḳaşr-ı mezkūra duḥūlünde o cāy-ı dilkeşānuḡ zīb ü ziynetini ve² duḡter-i melikūḡ ḥüsn ü behcetini müşāhede ve az ḳaldı ki ḥāk-i mezellet ü rüsvāyīye üftāde ola. Ancak ḥaḳḳında bu def‘a dahı bir nev‘-i tecrübe olmaḳ tevehhümiyle zımām-ı nefsinı semt-i şabr u taḥammüle taḥrīk ve gūş-ı ḡafletini benān-ı intibāh ile ta‘rīk idüp fi’l-ḥāl iḡmāz-ı ‘ayn³ ve setr-i serīre-i kizb ü meyn eyledi. Duḡter-i melik taḳarrubını istid‘ā ve hezār temennā ve tazarru‘ ile visāde-i ḳurbetine istilḳā⁴ idüp **ve ḳad terḳudu’l-‘aynānu ve’l-ḳalbu sāhiru** mü’eddāsınca nābīnā-yı şad-sāle⁵ gibi şoḡbete⁶ mübāşeret ve raḳıyy ü efsūna mübāderet ile zāhirde cinn ü perī gürūhını

¹ ile: birle İ.

² ziynetini ve: ziynet ü raḡbetini İ.

³ iḡmaz: ḡamz A.

⁴ istilḳā: istifāde A.

⁵ nābīnā-yı şad-sāle: tābtıyā-yı şad-‘āle A.

⁶ şoḡbete:şoḡbetine A.

[7b] gönderdiği haber mükemmel şekilde yerini bulmuştu. Gönderilen haberde, (kız) bazen gölge ve halüsinasyonlar gördüğünü ifade ederek Hekîm’in huzuruna gelmesini rica ediyordu. Ayrıca onun (Hekîm’in) kıraatinin bereketiyle bu aniden ortaya çıkan dertten kurtulacağını ima etmişti.

Bunun üzerine Hekîm de büyük bir çekinme ve ürpertiyle davete icabet etti. Yürüyüşü ve hareketleri sanki Allah’tan korkuyor ve haşyet duyuyormuş gibiydi. Söz konusu köşke girerken köşkün o iç açıcı ihtişamını gördü; Melik’in kızının güzellik ve parlaklığını müşahede etti. Bu durum karşısında neredeyse alçaklık ve rezillik toprağına düşecekti. Fakat içten içe, bu olayın da yine bir tür sınama olabileceği düşüncesiyle nefsinin dizginini sabır ve tahammül yönüne sevk etti. Gaflet kulağını uyanıklık parmağıyla oradan uzaklaştırıp o anda gözlerini kapadı ve içinde gizlice peyda olan yalan ve eğriliğin üzerine perde örttü.

Melik’in kızı, ona (Hekîm’e) yakın olmayı talep ederek binlerce niyaz ve yalvarışla onun yakınlık kapısına yöneldi. Hekîm ise “Gözler uyur ama kalp uyanıktır” sözünün anlamına uygun biçimde, (bütün bu şeyleri ve Melik’in kızını görmezden gelerek) yüz yıllık kör gibi aceleyle sohbet; rukye (şifa duası okumaya) ve efsuna yöneldi. Cin ve periler topluluğunu

[8a] dā'ireye da'vet eyledi. Duḡter-i Melik bī-iḡtiyār Hekīme
 'arż-ı dīdār ve teklīf-i ḡuble-i ruḡsār idüp ḡekīm bu
 mu'āmeleden dāmen-keş-i istignā ve ızhār-ı şīve-i imtinā¹
 ve ebā itdükçe hırş-ı duḡter bālā-ter ü keşmekeş ṡarafın
 gitdükce evfer olup ve rāy-ı sitāre-i ḡasrda² iḡtifā iden
 Melik'e Duḡteri ḡitāb³ ve bu ma'āmele benden ḡod-be-ḡod⁴
 şudūr itdi⁵ zannıyla ḡekīm benden içtināb idiyor didükde
 pederi⁶ zāhire çıkup kışşadan ḡabīr olduğunu ifāde ve takrīr
 itdükde ḡekīm dahı ey melik-i feylesôf-meşreb! Dünyāda
 iftitānuma sebep olarak beni⁷ müsteḡakk-ı ḡaḡab-ı rab
 eyleme. Ġālibā ḡaraḡuḡ sebike-i aḡvālūmi sencīde-i mīzān-ı
 imtiḡān ve derece-i ruhḡāniyyetūmi kıştās-ı 'aḡl ile taḡḡik ü
 iḡāndur didükde bu tekellüfden aḡşāy-ı merām muṡlaḡā
 zātuḡa ikrām u sarāyumda ittiḡāz-ı maḡām içün seni
 ilzāmdur didi⁸. ḡekīm çünki cell ü himmetüḡ bu maddeye
 maşrūf olduḡı meḡşūf oldu⁹. ḡable'l-istiḡāre saḡa cevāb

¹ istignā ve ızhār-ı şīve-i imtinā': ızhār-ı istignā vü aşikār şīve-i imtinā' İ; istignā ve ısrār-ı şīve-i imtinā A.

² sitāre:estār A.

³ ḡitāb:ḡitāb idüp İ, A.

⁴ benden ḡod-be-ḡod: ḡod-be-ḡod benden İ.

⁵ itdi: ider İ.

⁶ pederi: pederi melik-i mezbūr İ.

⁷ beni: -A.

⁸ didi: didükde A.

⁹ maşrūf olduḡı meḡşūf oldu: maşrūfdur İ, A.

[8a] açıktan bulundukları köşke davet etmeye başlamıştı.

Melik'in kızı, iradesizce Hekīm'e yaklaşıarak, yüzünü açtı ve yanağından öpmesini teklif etti. Ancak Hekīm, bu davranış karşısında kendini geri çekti, reddetme tavrı gösterdi, uzak durdu. Fakat Hekīm ne kadar geri durduysa, kızın arzusu da o kadar yükseldi; iç çatışması ve tutkusu gittikçe daha da şiddetlendi.

Melik, köşkün perdesinin arkasında gizlenmişti. Kızı, Hekīm'in kendisinden kaçındığını, çünkü onun bu davranışı kendi kendine (yani Melik'in bilgisi dışında) yaptığını zannettiğini söyleyerek, gizlice saklanan babasına seslendi. Bunun üzerine babası ortaya çıkıp, olan bitenden haberdar olduğunu açıkladı ve durumu beyan etti.

Bunun üzerine Hekīm şöyle dedi: "Ey filozof meşrepli Melik! Dünyada benim sınanmama sebep olarak beni Rabbin gazabına lâıyk hāle getirme! Görünen o ki, maksadın, hāllerimi ince bir imtiḡān terazisinde tartmak ve ruhbanlık derecemi aḡlın ölçüsüyle test ederek kesinleştirmektir."

Bu nazik sözlerden sonra Melik şöyle dedi: "Maksadımın son noktası, kesinlikle senin zatına ikram etmek ve seni sarayımda bir makamla onurlandırmaktır; bu yüzden burada kalman senin için zorunludur."

Artık bütün gayret ve çabanın bu konuya yöneldiği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Hekīm şöyle dedi: "İstihare yapmadan sana cevap

[8b] virmek müte‘azzur olup bir sene kadar bana mühlet
iẖs̱ān ve emr ü meşīyyet ḥazret-i subḥān¹ ne vecihle cereyān
eyler ise saña beyān iderüm kavliyle Meliki pā-beste-i
ümmīd u ḥirmān eyledi. Melik-i merḳūm² ḥekīm-i mezbūra³
mühlet virdiyse daḥı⁴ bir ān şöḥbetinden münfek olmayup
ḳand-i mükerrer-i va‘zıyla şīrīn-kām ve rāy u tedbīriyle
mühim-sāz-ı enām olur idi. Ḥekīm daḥı imsāk-ı nefis ve
müzāvele-i riyāzetle güzārende-i leyl ü nehār ve mertebe-i
‘uzmāsına ‘illet-ı iḳvā olan ṭā‘at ü ‘ibādetde pābercāy-ı
merkez-i istikrār olup yevmen mine’l-eyyām melik-i
mersūm ḥekīme ḥiṭāb ve bi-ḥasebi’l-beşeriye kendüden
şādır olan i‘māl-i ḳabīḥayı ta‘dād ile mütefekkir-i havl-i
yevm-i ḥisāb⁵ olup ayā bu⁶ varṭa-i hevil-nāk-i günāndan
siyāh-nāme-i a‘mālüm⁷ ne vechile pāk u mir‘āt-ı zeng-beste-
i aḥvālüm ne yüzden tāb-nāk olur didükde ḥekīm şu vechile
dür-nişār-ı güftār oldu ki teḳāzā-yı nefis-i emmāre⁸ ile ‘ilm ü
‘amelden āvāre olanlara ḥulūş-i

¹ ḥazret: -A.

² merḳūm: mezbūr İ.

³ mezbūra: merḳūma İ.

⁴ virdiyse daḥı: virüp A.

⁵ ḥavl: -A.

⁶ ayā bu: ammā A.

⁷ a‘mālüm: aḥvālüm A.

⁸ emmāre: imdāde A.

[8b] vermem mümkün değildir. Lütfen bana bir yıl mühlet bağışla;
Hazret-i Sübhân’ın yüce iradesi bu süre zarfında nasıl tecelli
ederse, onu sana açıkça bildiririm.” Bu sözleriyle Melik’i hem
ümide bağladı hem de mahrumiyet içinde bıraktı.

Adı geçen Melik, her ne kadar Hekîm’e mühlet veriyse de
bir an bile onun sohbetinden uzak kalmadı. Vaazının Kand-i
Mükerreri (akide şekeri) ona tatlılık veriyor, görüş ve tedbirleri
sayesinde halkın önemli meselelerini halleden biri haline
geliyordu.

Hekîm de nefisini tutarak ve kendini riyazete zorlayarak
gecesini gündüzünü geçirmekteydi. Kendisini en yüce mertebeye
ulaştıran şey, bu ibadet ve itaatti ve bu konuda kararlı bir şekilde
istikrarını koruyordu.

Günlerden bir gün, Melik Hekîm’e hitap etti. İnsaniyetin
gereği olarak kendisinden sadır olan kötü fiilleri tek tek sayarak,
kıyamet gününün muhasebesi üzerine düşünmeye başladı. “Acaba
bu korkunç günah çukurundan, kararmış amel defterim hangi
yolla temizlenir? Hâlimin pas bağlamış aynası nasıl yeniden
parlayabilir? Dediği zaman Hekîm söz incisini saçmaya başladı:

“Kötü arzuların etkisiyle ilim ve amelden uzaklaşan
kimseler için

[9a] K̄alb ile günāh ve havbeden¹ istiğfār u tevbe² kadar şuğl-i ḥasen ve dünyādan teḥallī ile iḳbāl ile'l-‘uḳbāya tevcihden müstaḥsen bir maşlahat yokdur didükde “enefe ve naḥvet-i salṭanat³ ve ülfet-i siyāset-i mülk ü ra‘iyet her çend bu emrūḡ icrāsına māni‘ ise daḡı bu meşgaleden ifrāğ bāl ile dergāh-ı vāhibü’l-āmāle tevcih ve iḳbālūḡ vesīlesi nedür?” didi. Hekīm, ḡubb-ı riyāset māni‘-i ‘ubūdiyyet ve ṭā‘at olup def‘ ü izālesinūḡ çāresi temerrun u devām-ı perhīz ü riyāzāt ise daḡı cenāb-ı vācibu’l-vücūd zımām-ı umūr-ı ḡāş⁴ u ‘āmı el-yevm dest-i taşarrufuḡa teslīm ve ḡaşd-ı ta‘abbud ile bi’l-küllīyye daḡdaḡa-i serverīden dest-şūy-ı ferāğ olmaḡ, tesāwī-i nās⁵ ve teṭāvul-i iyādī-i erbāb-ı bās ‘illetlerini eḡādiş ile sebab-i fesād-ı ‘aẓīm olacaḡuḡ zāhir olmaḡla taḡfīf-i cenāḡ ve kesb-i meleke-i şalāḡ idinceye dek saḡa tāc u taḡtı i‘ādeye ve şevḡ ve i‘timāduḡ⁶ olan bir şaḡş-ı şadāḡat-i i‘tiyādī⁷ tevkīl eyleyesün didükde ḡekīmūḡ

¹ havbe: cevbe A.

² tevbe: tevbede A.

³ naḡvet: -ī.

⁴ umūr: -A.

⁵ nās: bāş İ.

⁶ i‘timāduḡ: i‘ḡaruḡ A.

⁷ i‘tiyādī: i‘tibārı A.

[9a] gönülden bir samimiyetle suç ve günahlardan istiğfar ve tevbe etmek kadar değerli bir iş; dünyadan yüz çevirerek ahirete yönelmek kadar da beğenilmeye layık bir çıkış yolu yoktur.”

Melik şöyle cevap verdi: “Her ne kadar saltanatın kibri, gururu ve halk ile devleti yönetmeye alışmış olmak bu isteğini yerine getirmeye engel olsa da yine de bu meşgaleden gönlü kurtararak bütün dilekleri bahşeden Allah’ın dergâhına yönelmenin ve ona yaklaşmanın vesilesi nedir?”

Hekīm: “Saltanat sevgisi, kulluḡa ve itaate engeldir. Bu engelin ortadan kaldırılmasının çaresi perhiz ve riyazetin sabırla ve sürekli yapılması ile mümkündür. Ancak bugün, her şeyi var eden Allah, havas ve avamın işlerinin yularını senin tasarruf eline teslim etmiştir. Bu nedenle ibadet maksadıyla yöneticilik zahmetinden bütün bütün el çekmenin insanların eşitliği ve güçlülerin ellerinin zorbalıḡa uzanması gibi problemler ortaya çıkaracağı ve bu sebeple büyük bir zararın sebebi olacağı açıktır. Bununla birlikte bir süre için kanatlarını hafifletip (yani yönetim yükünü bırakıp) iyilik meleke ve alışkanlığı kazanıncaya kadar tahtın sana geri iade edilmesi şartıyla, işlerin idaresi hususunda doğruluḡu alışkanlık hâline getirmiş ve güvenini kazanmış bir kimseyi vekil tayin edesin!” dedi.

Hekīm’in

[9b] ھاڭھا ښېښه ټول مځگالاټاسی ځالډ-ی ملکه عسر¹ وېر
 مځدده ټرک-ی ټاک و عسر یتمک ځاښدی² ځاټیرینه گۈزر یدۍ
 ځهکیمه ځیټاب³ وېر سندن ځایری یتیماد یدعک کیمسم
 ټلمایۍ ټمر-ی وکالته ځاډل ټل ټنې وېر واکسته-ی ‘ازاب-ی
 یویم-ی ‘یکاب⁴ ټل ددۍکده⁵ ځهزار ناز و دلال ټل⁶ سمټ-ی
 وکالته ټکبال یدۍ ځونکې ھاڭځمدا رابټا-ی یتیمادی ټوښک
 وېر ټن-نیابه⁷ ټو ټمر-ی ځاټیری ځردن-ی ځممهټۍ ټا‘اللۍ
 ټیلهدۍ ټیټی‘اټۍ ځیټفټ وېر ځاسناتۍ ځهزانټ ټلدۍدا
 یټل ټاټ-ځاټۍ ټشریف وېر ټنې ځاوما‘ایا ټشال ټل ټنشټ و
 ټالټیف ټیلهیسن ټلام-ی مۍووهټینی⁸ ټراد وېر ټی‘ید-ی
 مادمده-ی یتیماد ټیلهدی. ملک داټی ټل ټه‘هیر ټه‘اش-ی سالټانات
 وېر ریش-ی سفیدان-ی مملکتهټۍ ټهزار وېر مځدده ځاوما‘ا-
 نیشین ټوټه وۍ ټیغفار ټلادۍنی ټهبار وېر ځاوما‘ادان
 نۍزۍلینه⁹ دک ځهکیم-ی ځهش-مندى¹⁰ وکیل ټدعهټینی ټش‘ار یدۍ
 وازی‘ وۍ رفی‘-ی ټمرینه مۍنکاد ۍ مۍټی‘ ټلۍ مۍهالهټ
 ټدنلر ټاټری‘-ی ځنې‘ وېر ټهز-ی ټزى¹¹ ټل¹² ټه‘دب

¹ عسر: ټه‘سیر A.

² ځاښدی: ټهسادى A.

³ ځیټاب: ځیټاب ټل ټ.

⁴ ‘ازاب-ی یویم-ی ‘یکاب: یویم-ی ‘یکاب وېر ‘ازاب A.

⁵ ددۍکده: ددۍکده ځهکیم-ی مېزۍر ټ.

⁶ ټل: ټلر ټ.

⁷ ټن-نیابه: ټن-کینایه A.

⁸ مۍووهټینی: مۍمدهټینی A.

⁹ نۍزۍلینه: نۍکۍلینه A.

¹⁰ ځهش-مندى: ځهش-اقل وېر ځهش-مندى ټ.

¹¹ ټزى: ټزى‘ A.

¹² ټل: -ټ.

[9b] hakikate benzeyen bu sözlü kandırmacası (mugâlata),
 Melik’in kalbinde tesir bıraktı. Bir süre için taç ve tahtı terk etme
 düşüncesi zihninden geçti. Bunun üzerine Hekîm’e hitap ederek
 şöyle dedi: “Senden başka güvenebileceğim kimsem yoktur. Bu
 nedenle vekâlet görevini kabul et ve beni kıyamet gününün
 azabından kurtar.”

Hekîm, bin bir türlü nazla vekâlet görevini kabul etti.
 “Mademki hakkımda güven bağıni kuvvetlendirdin ve bu önemli
 vekaleti himmetimin (gayretimin) boynuna borç ettin, o hâlde bir
 gün hataların hafiflik, iyiliklerin kuvvet bulunduğu yeniden
 tahtına dönerek beni inziva yerime ulaştırmakla sevindirip
 lütuflandırmanı isterim” diyerek, süslü sözlerle konuştu ve güven
 meselesini pekiştirdi.

Melik de gecikmeden, saltanatın ileri gelenlerini ve
 memleketin ak sakallı büyüklerini toplayarak bir süreliğine
 inzivaya çekilip tövbe ve istiğfar edeceğini bildirdi; savma’adan
 ininceye kadar akıllı ve basiretli Hekîm’i vekil tayin edeceğini
 açıkladı. İster alt ister üst tabakadan herkesin (Hekîm’in) emrine
 tâbî ve itaatkâr olmalarını; ona muhalefet edenlerin ise ağır
 şekilde azarlanıp sert tedbirlerle cezalandırılacaklarını ilan

[10a] olınacağlarını¹ ifâde itdükden şonra aşhâb-ı terk ü tecrîde münhaş olan libâsı² ihtiyâr ve kabâ-yı ‘abâya tebdîd³ ile zirve-i cebelde mebnî şavma‘aya reftâr eyledi. Hekîm-i mezkûr⁴ ise ‘an aşl-ı müdebbir ü ‘âkıl ve bahtiyâr u kâmil olup riyâzet-i şedîde⁵ sebebiyle âyine-i kalbini muşaffâ ve şuver-i ma‘kûlât u maḥsûsât-ı levḥa-i ḥâtırında her bâr cılve-nümâ olup murtâz-ı kavıyyü’l-ıştıbâr⁶ ve gâyet-bîn u şahîḥü’l-efkâr olmağla dest-yârı ‘aql-ı dürendiş ile şafaḥât-ı kulüb-ı re‘âyâdan izâle-i nuḳûş-ı ḥalecân⁷ u teşvîş⁸ ve her şahsı menziline tenzîl ve⁹ ‘adl u dâd u ḥimâyet-i ‘ibâd-ı za‘îfû’l-iyâdı derpîş¹⁰ idüp ḥikmet-i ‘ameliye vü siyâset-i mülkiye icrâsıyla kaṭî‘-ı gûsfendi reme-i gûrg ile itlâf¹¹ ve miyâne-i ezdâddan ref‘-i tenâzü‘ vü ihtilâf iderek ahâlî-i memleket seyr ü hareketine mu‘zem ü şümûl elṭâf-ı¹² ṭanîn-endâz-ı mesâmi‘-i kâffe-i ümem olup şöyle ki o iklîm-i cesîmde mütemekkin olan erbâb-ı ḥıref¹³ ü şanâyi

[10a] ettikten sonra dünya nimetlerinden yüz çevirmiş, tecerrüt ehline özgü olan kıyafeti tercih ederek; elbisesini kaftanını abâ hırkaya değiştirerek dağın zirvesinde inşa edilmiş savma‘aya doğru yöneldi.”

Hekîm ise tabiatı gereği akıllı, tedbirli, bahtı açık ve olgun bir kişiydi. Şiddetli riyazetle kalp aynasını arındırdığı için; aklî ve hissî suretler gönül levhasında sıkça belirir olmuştu. Güçlü sezgiye sahip, doğru ve sağlam düşünceli ve ileri görüşlü olduğu için basiretli aklının yardımıyla halkın kalbindeki karmaşa ve vesveseyi sildi, her kişiyi layık olduğu yere yerleştirdi, adaletle hükmedip, güçsüz kulları himaye etmeyi kendine öncelik edindi. Hikmetli işleri ve devlet yönetimiyle, kurt sürüsünün koyunu telef etmesine mâni oldu; zıt gruplar arasındaki çekişme ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırdı.

Memleket halkının davranış ve hareketleri, herkesçe bilinen ve tüm milletlerin kulaklarında yankı uyandıran kapsayıcı lütuflar hâline gelmişti. Şöyle ki o büyük ülkede yerleşmiş olan sanat ve zanaat erbabı

¹ olınacağlarını: olacağlarını A.

² libâsı: libâs A.

³ tebdîd: tebdîl İ, A.

⁴ mezkûr: merkûm İ.

⁵ şedîde: şedîdesi İ.

⁶ murtâz: murnâz A.

⁷ nuḳûş: -İ.

⁸ teşvîş: teşvîḳ A.

⁹ ve: ile İ, A.

¹⁰ derîş: verîsin A.

¹¹ itlâf: mü‘telîf A.

¹² elṭâf: eṭrâfı A.

¹³ ḥıref: ḥarb A.

[10b] ve aşhâb-ı ticâret¹ ü beżâyî^c tavr-ı ‘âlem firîbine² ‘âşık ve tâc u tahta min külli’l-cihât lâıyık olduğunu teķavvül ider oldılar melik-i ķadîm şavma‘adan nüzul ve mülķünde muķîm³ olmak şadedinde olur ise cesedini dü-nîm ve nāmını şahîfe-i ‘âlemden maķv ideceklerini taşmîm eylediler ķünkü hekîm hâķķında olan iķbâl-i nāsı ihsâs ve melik-i bergeşte aķvâli desâyis-i ‘aķliye ile endâhte-i hâviye-i ihtibâs eyledi *halâ leki’l-cevvu febeyzî v’asferi*⁴ neġamâtıyla terennüm ve külliyyen def‘-i endîşe vü tevehhüm idüp bir⁵ rûz-ı firûzda itbâķ-ı e‘âlî vü esâfil-i ehli⁶ ile dest-ârây-ı serîr-i tâc ve duķter-i meliki âverde-i ħibâle-i izdivâc ve bir şahs-ı ħâmil u muķtâc iken ‘uluvv-ı himmet ü temennâ vü⁷ kemâl-i şabr u te‘ennî ile lâıyık olmadığı devlete nâ‘îl ve envâ‘-ı muķâsât u mu‘ânâtdan⁸ şonra maţlab-ı sa‘bu’l-ķuşûlüne⁹ vâşıl oldu. kıt‘a-i li-râķıme¹⁰

Ṭûl-ı ‘ömr ile devr-i ‘âlemde¹¹ / İhtibâr-ı umûr¹² iden ħükemâ¹³
Fazl-ı şabrı beyân idüp didiler / Ğüre râ şabr mî-koned helvâ¹⁴

¹ aşhâb: eşnâf A.

² firîbine: karîbine A.

³ muķîm: -î.

⁴ “Hava sana kaldı! Haydi yumurtla ve civciv çıkar.” (Bu ifade Türkçede “Meydan sana kaldı, artık çalış gayret et ve faydalı bir iş ortaya koy” şeklinde anlaşılmalıdır.)

⁵ bir î: her A; -T.

⁶ esâfil ehli î: esâfil-i ihdâ A; -T.

⁷ külliyyen.....temennâ vü: (Bu kısım î ve A ‘da vardır; T ‘de yoktur.)

⁸ mu‘ânât: [ma‘]mûlât A.

⁹ ķuşûlüne: ķuşûle A.

¹⁰ li-râķımeķu: -î; li-müellife A.

¹¹ devr: dü A.

¹² ihtibâr: ihtiyâr A.

¹³ ħükemâ: ‘ulemâ A.

¹⁴ {Sabırı koruķu tatlılaştırır.}

[10b] ile ticaret ve mal sahipleri, (Hekîm’in) âlemi tesiri altına alan davranışlarına tutkuyla bağlandılar ve her bakımdan taç ve tahta (iktidar mevkiine) layık olduğunu dile getirmeye başladılar. Hatta eski hükümdarın savma‘adan (inzivadan) inip tekrar mülk üzerinde kalıcı olma niyeti taşıması hâlinde, onun bedenini ikiye bölüp adını dünya sahifesinden silmeye kesin karar verdiler.

Hekîm, halkın kendisine yönelişini hissetti ve hali tersine dönmüş olan Melik’i aklın hileleriyle hapis çukuruna attı. **Halâ leki’l-cevvu febeyzî v’asferi** (Artık meydan sana kaldı, (çalış gayret et) yumurta ve civciv çıkart.) nağmeleriyle şarkılar söylenip her türlü kaygı ve kuruntu tamamen giderildikten sonra, uğurlu bir günde hem yüksek hem de düşük tabakadan halkın iştirakiyle taht süslendi, Melik’in kızıyla nikâh baķı kuruldu. Önceleri yoksul ve ihtiyaç içinde bir kişi olan Hekîm; yüksek azim, arzu, tam bir sabır ve teenni ile aslında layık olmadığı bir saltanata erişti. Her türlü çile ve meşakkatten sonra ulaşılması zor olan muradına kavuşmuş oldu.”

Yazanın Kıt’ası:

Şu dönen felekte uzun ömür ile bir çok işleri tecrübe etmiş olan
hikmetli kimseler sabrın faziletini beyan edip “Sabır koruķu
helva yapar” dediler.

KAYNAKÇA

- ACEİTUNO, Antonio Jurado (2001). "18. Yüzyılda Bir Osmanlı Elçisinin İspanya'yı Ziyareti". *Tarih ve Toplum*, sayı 214, s. 33-38.
- Ahmed Resmî, (1269). *Halîfetü'r-Rüesâ*. Takvîmhâne-i Âmire, İstanbul, 1269.
- Ahmed Vâsîf Efendi, (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*. Haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ahmed Vâsîf Efendi, (2014). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı (1166-1188 / 1752-1774)*. Haz. Nevzat Sağlam. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Ahmed Vâsîf Efendi, (2017). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*. Haz. Hüseyin Sarıkaya. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- ALKAN, Ahmet (2021). "Mevcî'nin Nazmü'l-Habîb fî-Nushü'l-Lebîb Adlı Sad-Pend Mesnevisi". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 7/15, s. 105.
- ALKAN, Ahmet (2025). *Tecâribü'l-İnsân (İnceleme-Metin-Açıklamalar-Dizin)*. Çanakkale: PA Paradigma Akademi Yayınları.
- Ammianus Marcellinus, (1894). *The Roman History of Ammianus Marcellinus*. Çev. C.D. Yonge. Londra: George Bell and Sons.

- Bağdatlı İsmâ'îl Paşa (1951). *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. Haz. Kilisli Rıfat Bilge - İbnülemin Mahmud Kemal İnal. C. I. İstanbul.
- BEYDİLLİ, Kemal (2005). "Koca Sekbanbaşı Risâlesinin Müellifi Hakkında". *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 12, s. 221-224.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2016). *Osmanlı Müellifleri*. Haz. M. A. Yekta Saraç. C. III. İstanbul: TÜBA Yayınları.
- Câbî 'Ömer Efendi (2003). *Câbî Târihi*. Haz. Mehmet Ali Beyhan, C.I, Ankara.
- DENİZ, Sebahat (2005). *Tecelli ve Dîvânı*, İstanbul, Veli Yayınları.
- DOĞAN, Enfel (2006). *Ahlâk-ı Alâî (Metin-Sözlük-Sentaks İncelemesi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Emîrî (Mehmed Bey b. Musâ Paşa) (2023). *Râz-nâme (İnceleme-Metin)*, Haz. İsa Akpınar. İstanbul: DBY Yayınları.
- Fatîn Dâvûd (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)*. Haz. Ömer Çiftçi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. (e.t. 05.06.2025).
- GÖYÜNÇ, Nejat. "Diyarbakır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, s. 464-469.
- KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan (2022). "Kelîle ve Dimne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C.25, s. 210-212.

KAVRUK, Hasan (2019). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara, 3. baskı.

KAVRUK, Hasan, İskender Pala (1998). "Hikâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C.17, s. 491 - 493.

KAYA, Doğan (2002). "Çaştani Bey Hikayesi", *Halkbilim Araştırmaları*, İstanbul, Kitabevi yayınları, s. 681-683.

KESİK, Beyhan (2025). "2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kongre e-Kitabı". Ed. Kadir Ulusoy. s.424-454. <http://semp.ijoess.com/upload/9ad770af-84fb-4cd1-8af0-d25d9817a187.pdf> [E.t.: 10.05.2025].

KILIÇ, Muzaffer. "Sivas Folkloruna Dair Manzum Bir Halk Fıkrası: Sivaslı Edîb'in Hekîmnâme'si". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11/32, s. 43-60.

KILIÇ, Muzaffer. "Vusûlî Mehmed Çelebi'nin Nesâyih-i Cündiyye'si". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 47, s. 727-729.

KÖSE, Osman (2006). *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*. Ankara.

KURTULUŞ, Rıza (2004), "Merzübânnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C.29, s.257-258.

LEVEND, Âgâh Sırî, "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten*, 1967 (1968), s. 71-117.

MAZIOĞLU, Hasibe (1985). "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.

Mehmed Cemaleddin, (2003). *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyîne-i Zürefâ*. Haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Mehmed Salahi (2023). "İnşâ" Kâmûs-ı Osmânî, Haz. Kudret Ayşe Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

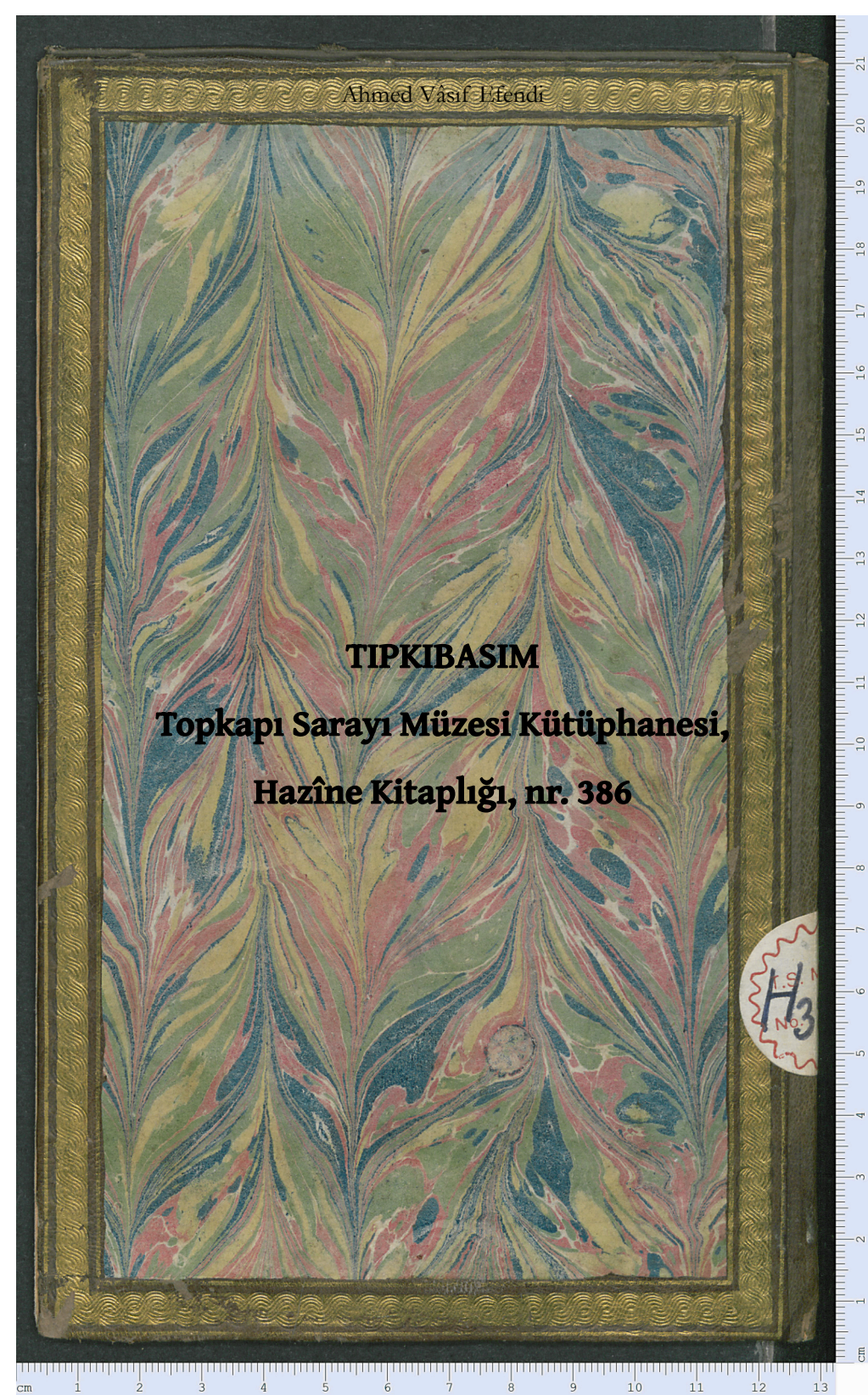
Nâbî (2019). *Hayriyye*. Haz. Mahmut Kaplan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67684,nabi-hayriyyepdf.pdf?0& tag1=EC14749540EDDA04932E16674F39E835F8E3C7DE&crefer=777FF303146AFB11C182A145EA22930FA4C06EFBDB43F2C212D846328B3D97D0> [E.t. 06.06.2025]

ORKUN, Hüseyin Namık (2023). *Türk Efsaneleri Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası*, (Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Necati Demir,), Altınordu Yayınları, Ankara.

Sa'dî-i Şirâzî (2016). *Hükümdara Öğütler - Nasihatü'l-Mülûk*. Haz. Turgay Şafak. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

SERTKAYA, Osman Fikri (1986). *Maitrisimit Nom Bitig, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 30-31(1982-1983), 253-271.

- SÜREYYÂ, Mehmed (1996). *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayar C. II-V. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TUMAN, Mehmed Nâ'il (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî*. Haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı. C. II. İstanbul: Bizim Büro Yayınları.
- UZUN, Mustafa İsmet (2007). "Nesir", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, s.9 11.
- YENİTERZİ, Emine (2018). *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap.
- Yûnus Emre (2013). *Risâletü'n-Nushiyye*. Haz. Ziya Avşar. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Ajansı.

معلوم اوله که صبر و تانی حصول همراه سبب تقرب و تدقی
 اولوب شوسبیدند که بعض حکما هر شینک بر جوهری
 اولوب عقلک جوهری صبر در دیشلر • و بعضی صبر
 قوای عقلدن بر قوه در • متانت صبر قوت عقل مقداری
 اولوردیدیلر • ملوکک صبری دخی قوای قلبک ثباتند
 عبارتدر • قوه اولی قوه حلمدر ثمره سی عفو در • قوه ثانیه
 قوه تانی وبال تحفظ لین کلامدر • ثمره سی عمار ملکدر
 قوه ثالثه قوه شجاعته در • ثمره سی ثباتدر • و صبره اطلاع
 صبر شدت مرار تیچونددر • و موضوعی تجرّج غصه
 وانتظار فرصه در • و حیل عقلی ایله بعضا ممتنع

کوریلین

کوریلین امورک حصولی امر شایع و بلکه چوقکرة واقعه در
 ممارسه احوال نام • و مدارسه امور خاص و عام ایدلر
 بعضارای و تدبیره مراجعت • و عسکر کثیف ایله وجود
 بولیان امورهایله بی تهوین و رؤیت ایده کلد کلری
 ظاهر در و بو کیفیت عقل علمی ایله حاصلدر تفصیلی بودر که
 انسانه کثرت تجرّج دن و غصص ایامی تجرّج ایله امور
 محسوسه نک طول مشاهده سندن بعض مقدمات
 حاصل اولوب بر امره اقدام واججا مک نفع و ضرر نی
 ادراک ایدر • و بو مقدماتک بعضیسی کلیه اولوب
 تحتند بعض امور منطوی • و بعضیسی مفردات
 جزوئی اولوب مثاللری استعمال اولنه رق مشاهد
 مطلوب اولان احواله تحصیل اطلاع ممکن اولور •
 و تدبیر عقل و صبر و تانی ایله نیل و وصولی درجه
 استحاله ده اولان مرامی کسب ایتیش بر حکیم هوشیار
 در المکنون فی الفلک المشحون نام کابده بر قصه غریبه
 اولوب مطالعه سی فایده دن خالی اولد یغنه بناء حالا
 موقع دیوان همایون و مورخ دولت ابد مقرون اولان

احمد و اصف بالاده مسطور مقدمه بي سرد ايله
 ترجمه سنه تشمير ساق اقتدار و توسيع ماده ايله
 يادگار سخن سنجان روزگار ايلدي • بلده قسطنطينيه
 انوار محمديه ايله منور اولمزدن مقدم ملكك
 دختر ياكيزه كهري كه كلشن حسن و جمالك بر غنچه تری
 و دوشيزكان منصه ملاحظك زيبنده و نازك تری ایدی
 لراقه سينه سی کافوره مشاگل ایدی • ورد رخی حمزه مانل ایدی
 سينه ده پستانلری نارنج باغ • چشمی قصادن ویر اید سرخ
 قامتی موزون چوسرو چمن • زلفنه دلبسته نیچه برهن
 قد طبرزدکی شیرین لبی • ناز ایدی عاشقنه مشربی
 نور مجسم کی نازک بدن • غبطه ایدردی رخنه نسترن
 موسم مسرتبخش عید تقریری ايله برکون جملکاه عصمتک
 قدم غمره رنجش و قصد تماشای باغ و راغ ايله دلدادگان
 سودای مجتنه اضطراب و لرزش ویر مشیدی • او وقتک
 حکما سندن بر مرد وضع القدر و سخیف الحال و جمال
 باکماله مد تار نظر • و فی الحال او نخل روان چمنستان
 صباحتک هوای هوش انداز غرامی قلبته اثر ایدوب

حکیم مذکور لایق از دواج نبات ملوک اولد یعنی بصور
 و بواعث نیل مقصود بالکلیه معدوم و مفقود اولد یعنی
 تفکر ايله لیل و نهار گرفتارنا لش و زاری و کید رک
 تاثیر سودای عشق ايله غنوده بالشیهاری اولمشید
 والده مشفقه سی حال پر ملالنه نگاه • و سبب رنج
 و غمی استنگاه ایلد که ده • لقد بلیت بداء لادواء له •
 مفهومیله برآه جانگاه چکه رک جو سمای پر دود و سیاه
 ایدوب عریسه اسدده ابتغای اصطیاد یعنی بنت
 ملکه تعشقی یاد • و نجوم زاهره یه کنداند از حرص و آز
 اولد یعنی ایراد ایلدی • والده سی خانیت مادری •
 حسبیلله زخم در و ننه مرهم زن تسلیت و بوجهمله
 سرپوش انداز حقّه و عظم و نصیحت اولدی که •
 ای فرزند مهربان • وی تازه فدان چمنستان حسن و آن
 هر چند مطلوب دل مکروبک صورت ظاهرده بنحک کی
 سخت ایسه دخی • الشئ یوشک ان تدنوا وان بعدا
 ما صدق او زره هر بعید ظن و حسابان اولنان شی
 بعض کره قریب • و هر بیگانه عد و شمار ایتدک شخصر

انقلابات روزگار ایله سکا منجذب و نسیب
 اولوب انجی فوز و سعادت طلبه مغلول و رشته ظفر
 او تاد صبر و ثانی به معقود و معقول و بعضا مقدور
 بشر حیل عقلیه به مقرون و ادراک ممکات اموزائی
 موصول اولوب فقط امور ثلثه نک حصولی متمنع
 و محال و پنج وادراکنه طامع اولنلری فکر و خیالدر
 بر لیبی عود شباب و جوانی ایکنجیسی دنیاده خلود ایله
 زندگانی او چنجیسی مالا یوجدی طلب ایله اظهار
 حرص و امانیدردید که حکیم بوپند عالم پسندی
 منکوش هوش قبول ایتد یسه دخی نظم العشق بخیر
 الجسیم نخافه و نیشیب ناصیه الصبی و بهرم مالی
 اوزره مرض عشقی بر درجه به رسیده اولد یکه
 بالکلیه طعام و شرابدن منقطع و تاب و توانی
 منتزع اولوب آیده بر کره کیدرک ایکی آیده بر کره
 تناول شی خسیس ایله سد ثلثه رمق و ناسدن
 تنخی و تجماع ایله در خلوتخانه سنه ضرب غلق
 ایلدی نظم کیف الوصول الی سعاد و دونهها قلل الجبال

و دونهن حتوف حکیم عشق انکیز ریاضت و پرهیز ایله
 کسر نفس غریز ایلد یکنی فرق و تمیز ایلد که تمنی حصول
 امل ایله سالک جهت لطایف الحیل اولوب یومانی الایا
 پدر دختر اولان ملک خوب سیره واروب کمال تبطل
 و ترهبنی و ریاضتک درجه قصواسنه بلوغنی بیان
 و کندویه بر صومعه بنا اولمنستی جویان اولدی شوهر طلبه
 صومعه ده اولان عبادتدن حاصل اجر و ثوابک نصی
 ملکه و نصف آخری کند و سنه عاید و واصل اوله
 ملک مزبور حالنی اختیار و تجربه به طالب و اکثر اوقات
 صحبتنه راغب اولوب کیجه خوابگاهنه ذاهیب
 اولد قده اوزرینه قیوی محکم سد و علی الصباحینه
 صحبتنه ردایلر ایدی حکیم ایسه نام الحسن و شجی
 الصوت اولوب ع بنده داوودی نفس و اراریدر پولادی
 قولیله کتب الهیه بی قرته باشلد قده نسوان و کنیزکان
 ملک باشنه اجتماع و کریه کلوسوزنه اتباع ایدر لر
 ایدی بو حال ایله او توزرق کون مرور و برکون قوت
 جسمانیه کی نیجه درد یوملکدن سوال صدور

ایلیوب تاب و توانم کالاول و بلکه دخی اقوی واکلدر
 دیمکله عظم ذاتی ظاهر و نزد ملکه مرتبه رهبانیتی
 ابن من امس الدابر اولدی همان اوساعت بر صومعه
 بنا سنی امرو تنبیه ایتد یسه دخی ملک فر پور ذاتنه
 مخصوص اولان سرایده حکیم مرقومک تعبدنی از جان
 و دل طلب و بمن و برکت دعا سیله نایل ارب اولق
 اوزره حکیمه خطاب و بینک صومعه به مزیت
 و فضیلتی ندر غرض ناسدن استبعاد و تنسک
 و تزه د ایلده تکمیل لازمه چهار ایلده سراییده
 سکا بر بیت تخلیه و مهماتی تادیه ایدیم و سنی
 مشغول ایدیه جک عوا یقدن صون ایلده قربتکی
 مدار استیناس و شرف صحبتکی سبب زوال
 هوا جس و وسواس ایلده یم دید که ملکان کلامی
 حکیمک مقدمه نتیجه مرامی اولدیغندن نهانی
 سر کرم جام شادمانی اولوب سرورنی نهفته پرده
 اکتتام و مکرملکه حمل و ذهاب ایلده مترصد
 عاقبت و انجام اولوب دیدیکه صاحب صومعه

محل لهو و طرب و موقع شور و شغب اولان دنیادان
 مأیوس و قلبی مشتبهات نفسانیه ایلده غیر مأنوس
 اولوب صاحب بیت ایلده دواعی خروج و ولوج ایلده
 مشغول الخاطر و فرخرفات عالم کون و فساد
 ناظر اولوب بوضو رتده فضل صومعه ظاهر در
 دیدی چنکه ملک بو گفتار حکمت اثاره حواله
 سمع تدقیق و حکیمک سراییده واقع بیوتک برنده
 اقامت ایتیه جکنی جزم و تحقیق ایلدی دخترنی
 اوزرینه تسلیط ایلده تعلیم طریق خدعه و تزریق
 ایلدی و دخترنه شو و جهله خطاب ایلدیکه
 طائفه نسوان اخذ قلوب رجالده رجاله فایق
 و راجح و صحبتلرنده اولان تاثیر حجر مغناطیسک
 آهنه تاثیرندن زیاده اولدیغنی واضح اولوب حکیمک
 قلبنی بعض کلمات شوق انگیز ایلده الانه و تر قیق
 و سراییده اعداد ایلده جکر بیتده اقامتنی تحریک
 لب نیاز ایلده ترغیب و تشویق ایلده دید که دختر
 ملک دخی مثال لازم الامثال پدری اصفا

و دامگاه مکید تنده پنهان ایتدی کی حَبْ لایه و کرشمه
 نشر ایله مرغ سر ازاد حکیمی زعجنجه صیده برچیده
 دامن اعتنا اولوب دیدیکه ای مرد پارسا سنک
 اثار بقبدک مرات حاملزده آن بان صورتنامی فیض
 و نما اولوب اثار و وعظ و نصیحتک سمت صلاحه
 رهبر و عبرات خزن اورک باعث دقت قلب بشر
 اولوب علی الخصوص بوکنیزک اندک مایه نک ظلمت
 هوا و هوس ایله تاریک اولان سیه خانه اعمالی
 منور ایلدی پد رم اولان ملک لهو و لذاته منهمک
 واستیفای حظوظ شهوانیه یه مهتالک اولوب
 دایره فرده تفتیدن اکراه و عبادتله تخفیف
 خطیئت و کناه قصدین ایدرا و لمغله بوبابده امتحان
 طاعتیه حیلله ندر و بومطلبه و صولک طریق
 نوجهله در دیدکده حکیم بونک چاره سی سمت
 حقیقته فرار و فضل باری یه استظهار در
 زیر حق تعالی یه توجه ایدنلر کنندناسدن ازاده
 و مصون و دسایس شیطانیه دن مأموندردیدکده

ساکن اولد یغیر محک حیطان حصینه و ابواب منیعہ
 و رصینه سی نمایان و باخصوص خروج اراده سنک
 اولنلره غلظت موکلین عیان ایکن فرارک طریق
 اولدیغی باهرالبرهاندر اگر میانه فرده اقامت ایدو
 قرانکی استماع و نماز و نیازده سکا اتباع ایتسک
 ملک بر لهو و طربدن امین و تحصیل قربت رب العالین
 ایدردک دیدکده دنیای باجزائها طارد و استکمال
 و تهذیب نفسه کون بکون طالب وراید اولان
 مرد عابد میانه کزده نیجه اقامت ایدر که سر مفسده
 دنیا و سبب هلاک صلحا سر کار کز زهد و تقویه
 رغبتی اولنلری افساد و لذات فانیه یه تشویق ایله
 او مقوله لری قرب معبوددن ابعاد در شویله که
 فضل حق یا ورا ولسه حضرت یوسف مفتون
 و داود و سلیمان جنا بلی بنی حب و غرامه مقرون
 ایدرایدیکن هاروت و ماروت قصه سی ایسه
 اربابنه معلوم در دیدکده ارضای مولی ایچون
 مشغول اولان شخص مقبول امر دنیا یی ترک ایدر حکم

مجرب ارباب عقول در زیر اغرمی صحیح اولانك هواسی
 فاسد و عملی خالص اولانك دنیا به میل و رکونی
 را که اولور دید که حکیم جوابه اغازاید و دید که
 شیطان دشمن انسان اولوب سوی سوء و فحشایه
 دائم دالات و محبت نسای قلوب رجاله القا ایله
 سدر راه طاعت ایلدیکی و زمره عبادی مسلك
 فلاحدن انصرافه طایفه نسوان شیطانك دامکا
 افتنانی اولوب بو تقدیرده راحت دل تحلی دنیا
 ایله حاصل و سزه میل ایتما مکله مرد ناقص
 کامل اولور بهوده یره وقت غریزی تضییع اتیوب
 بنی صومعه مه ایصال وزهد و طاعتدن حاصل
 اولان نصف ثوابی استحصال ایلیه سز کلامیله
 قطع رشته مقال ایلدی حکیم کامل الفنونك
 صومعه به شوق مصنعی ملک و دخترنی مخزون
 و شوق و محبت لرینی افزون ایدوب امتناعدن
 غمناک و کریان صبر و قرار لری چاکچاک اولوب
 بالاخره پدر دخترنه خطاب و بومرد حکمت نصایک

دایره مزده کینونتی ایله دنیا ده عزت و آخرتده
 رفعت منزلت اکتساب ایتمک اعتر مطلب و بغیتم
 اولوب بودرد عسیرالد وایه علاج و بومستاع
 کاسده رواج نوجهله ممکندر دیواستجواب
 ایلد که صنوف اموال ایله قلبنی و حسان نسوان
 ایله چشمنی اشغال ایتمکدر دید که بدن مالدار
 و حسن و جماله سندن نامدار برکسه اولیوب
 همان مفارقتزدن انقطاع غرمنه سبب اوله جو
 تدبیر و تصرفی قوتدن فعله ایصال ایله دیدی
 ملکک دختری فتح انبان فسونگری ایلیوب بر قصر
 عالی بنا و سقف و حیطانی صحایف ذهب
 و جواهر مکله ایله پرزب و بها ایدوب فرشنی
 دیبای زیبا و سرادقانی زرتار و لالی کرابنها ایله
 رونق افزا ایتدکن صکره وجود ناز پروردنی
 البسه فاخره و جواهر زاهره ایله تزین و غازه
 و غالیه و انواع زیبنده کی ایله ذاتنی رشک
 نکارخانه چین ایلدی بو حالده ایکن حکیمه

خبر ارسال و اصابت عین الکمال ایله بعضا مشاهده
 طیف و خیال آیتدیکنی افاده ایله حضورنی رجا
 و یمن قرائتی ایله شاید بودرد نا کم ظهوردن رها
 اوله جغنی انها ایدوب حکیم دخی کمال ارتعاد ایله
 دعوتنه اجابت و حق تعالی دن خوف و خشیت
 ایدرکی شی و حرکت و قصر مذکوره دخولنده
 او جای دلکشانک زیب و زینتی و دختر ملک
 حسن و بهجتی مشاهده و آزالدی که خاک مذلت
 و رسوایی یافتاده اوله انجق حقنده بود فعه دخی
 بر نوع تجربه و ملق توهمیله زمام نفسنی سمت صبر
 و تحمله تحریک و کوش غفلتنی بنان انتباه ایله تعریک
 ایدوب فی الحال اغماض عین و ستر سریره کذب
 و مین ایلدی دختر ملک تقریبی استدعا و هزار
 تمنی و تضرع ایله وساده قرینه استلقا ایدوب
 ع و قد ترقد العیان و القلب ساهر مؤداسخه
 نابنیای صد ساله کبی صحبتیه مباشرت و رقی
 و افسونه مباشرت ایله ظاهرده جن و پری کوهنی

دایره یہ دعوت ایلدی دختر ملک بی اختیار حکیمه
 عرض دیدار و تکلیف قبله رخسار ایدوب حکیم
 بو معامله دن دامنکش استغنا و اظهار شیوه
 امتناع و ابا آیتدیکجه حرص دختر بالا تر و کشمکش
 طرفین کتدیکجه او فرا و لوب و رای ستاره قصرده
 اختفا ایدن ملکه دختری خطاب و بو معامله
 بندن خود بخود صد و رایتدی ظنیله حکیم بندن
 اجتناب اید یوردید کده پدری ظاهره چیقوب
 قصه دن خبیر اولد یغنی افاده و تقریر ایتد کده
 حکیم دخی ای ملک فیلسوف مشرب دنیا ده افتانه
 سبب اوله رق بنی مستحق غضب رب ایله غالب
 غرضنک سبیکه احوالی سنجیده میزان امتحان
 و درجه رهبانیتی قسطاس عقل ایله تحقیق و ایقان
 دید کده بو تکلفدن اقصای مرام مطلقا ذاتکه
 اکرام و سراییده اتخاذ مقام ایچون سنی الزامدر
 دیدی حکیم چونکه جل همته بوماده یہ مصروف
 اولد یغنی مکشوف اولدی قبل الاستخاره سکا جوا

ویرمک متعذرا ولوب برسنه قدر بکا مهلت احسان
 و امر و مشیت حضرت سبحان نوجهله جریان
 ایلر ایسه سکا بیان ایدرم قولیله ملکی یا بسته
 امید و حرمان ایلدی • ملک مرقوم حکیم فرپوره
 مهلت و یرد ایسه دخی برآن صحبتندن منفک اولیو
 قند مکرر و عظیمه شیرینکام • و رای و تدبیر یله
 مهمسانانام اولور ایدی حکیم دخی امساک نفس
 و ماوله ریاضتله گذارنده لیل و نهار • و مرتبه
 عظما سنه علت اقوی اولان طاعت و عبادتده
 پابرجای مرکز استقرار ولوب یوما من الایام ملک
 مرسوم حکیمه خطاب • و بحسب البشریه کند و دن
 صادر اولان اعمال قبیحه بی تعداد ایله متفکر هول
 یوم حساب اولوب آیا بو ورطه هولناک کاهدن
 سیاهنامه اعمال نوجهله پاک و مرات زنک بسته
 احوال نه یوزدن تابناک اولور دیکده • حکیم
 شو و جهله درنثار گفتار اولدیکه تقاضای
 نفس اماره ایله علم و عملدن اواره اولنلره خلوص

9
 قلب ایله نگاه و حوبه دن استغفار و توبه قدر شغل حسن
 و دنیا دن تخیل ایله اقبال الی العقبایه توجهدن مستحسن
 بر مصلحت یوقدر دیدکده آنفه و نخوت سلطنت
 و الفت سیاست ملک و رعیت هر چند بو امر
 اجر اسنه مانع ایسه دخی بو مشغله دن افراغ
 بال ایله درگاه و اهب الاماله توجه و اقبال
 وسیله سی ندر دیدی • حکیم حب ریاست مانع عبودیت
 و طاعت اولوب دفع و ازاله سنک چاره سی تمرن
 و دوام پرهیز و ریاضت ایسه دخی جناب واجب
 الوجود زمام امور خاص و عامی الیوم دست
 تصرفه تسلیم • و قصد تعبد ایله بالکلیه دغغه
 سروریدن دستشوی فراغ اولمک تساوی ناس
 و تطاول ایددی ارباب باس علت لرینی احداث ایله
 سبب فساد عظیم اوله جفک ظاهر اولغله تخفیف
 جناح و کسب ملکه صلاح ایدنجیه دک سکا تاج
 و تختی اعاده یه و ثوق و اعتمادک اولان بر شخص
 صداقت اعتیادی توکیل ایلیه سن دیدکده حکیم

حقه شبیه اولان مغالطه سی قلب ملکه اثر
 و بر مدت ترک تاج و آفرین تمک قصدی خاطر نه گذر
 اید و ب حکمه خطاب و سندن غیری اعتماد
 ایده جن کسه م اولیوب امر و کالتی قبول ایله بنی
 و ارسته عذاب یوم عقاب ایله دید که هار ناز
 و دلال ایله سمت و کالت اقبال اید و ب چونکه حقه
 رابطه اعتمادی توثیق و بالنیابه بوا امر خطیری
 کردن همته تعلیق اید که سیاتک خفت و حسنا
 رزانت بولد قد نه تخت کا هکی تشریف و بنی صو
 ایصال ایله تنشیط و تلطیف ایلیه سن کلامی
 موهنی ایراد و تأیید ماده اعتماد ایلدی ملک
 دخی بلا تاخیر خواص سلطنت و ریش سفیدان
 مملکتی احضار و بر مدت صومعه نشین توبه
 و استغفار اوله جغنی اخبار و صومعه دن نزول
 حکیم هوشمندی وکیل ایده جکنی اشعار اید و ب
 و ضیع و رفیع امر نه منقاد و مطیع اولوب مخالفت
 اید نلر تفریع شنیع و اخذ ذریع ایله تادیب

اولنه

اولنه جغلرینی افاده ایتد کدن صکره اصحاب ترک
 و تجریده مختص اولان لباسی اختیار و قبای عبا به
 تبدیل ایله ذروه جبلده مبنی صومعه به رفتار
 ایلدی حکیم مذکور ایسه عن اصل مدبر و عاقل
 و بختیار و کامل اولوب ریاضت شدید سببی ایله
 آینه قلبی مصفا و صور معقولات و محسوسات
 لوحه خاطر نه هربار جلوه نما اولوب متراض قوی
 الاضطبار و غایت بین و صحیح الافکار اولمغله
 دستیاری عقل دوراندیش ایله صفات قلوب
 رعایان ازاله نقوش خلجان و تشویش و هر شخصی
 منزلنه تنزیل و عدل و داد و حمایت عباد ضعیف الایاد
 دیش اید و ب حکمت عملیه و سیاست ملکیه
 اجرا سیله قطیع کوسفندی رمة کرک ایله ائتلاف
 و میان اصداد دن رفع تنازع و اختلاف ایدرک
 اهالی مملکت سیر و حرکت معزم و شمول الطافی
 طنین انداز مسامع کافه امم اولوب شویله که
 اوا قلم جسمیده متمکن اولان ارباب حرف و صنایع

و اصحاب تجارت و بضایع طور عالم فریبده عاشق
 و تاج و تخت من کل الجہات لایق اولد یغنی بقول
 ایدر اولدیلر • ملک قدیم صومعه دن نزول
 و ملکده مقیم اولق صد دنده اولور ایسه
 جسدنی دونیم و نامنی صحیفه عالمدن محوایدہ حکمران
 تصمیم ایلدیلر • چونکہ حکیم حقنده اولان اقبال
 ناسی احساس • و ملک برکشته احوالی دسایس
 عقلیه ایله انداخته ها وئہ احتباس ایلدی
 ع خلاک الجوفیضی و اصفری • نغایتله ترنم
 و کلیا دفع اندیشه و توهم ایدوب بر روز فیروزه
 اطباق عالی و اسافل اھالی ایله دست ارای
 سریر و تاج و دختر ملکی آورده حبالہ ازدواج
 و بر شخص حامل و محتاج ایکن علو همت و تمنی
 و کمال صبر و تانی ایله لایق اولدیغی دولته نایل
 و انواع مقاساة و معاناتدن صکره مطلب صعب
 الحصولته واصل اولدی • **قطعه لرا قہ**
 طول عمر ایله دور عالمده • اختیار امور ایدن حکما
 فضل صبری بیان اید و دیدیلر • **غوره راصبر سیکند حلو**

H.3
No. 3

H.3
No. 3